

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA**

**IEVA GAVEIKIENĖ
(CIVILINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA)**

**GINČAI DĖL IŠLAIKYMO VAIKAMS PRITEISIMO IR GYVENAMOSIOS
VIETOS NUSTATYMO
Magistro baigiamasis darbas**

**Darbo vadovė - lekt. Inga Kudinavičiūtė–Michailovienė
Konsultantas - doc. dr. Leonas Virginijus Papirtis**

Vilnius, 2005

TURINYS

ĮVADAS	3
1. TĖVŲ PAREIGA MATERIALIAI IŠLAIKYTI VAIKUS IR TĖVŲ PAREIGA UŽTIKRINTI, KAD VAIKAS GYVENTŲ KARTU SU TĖVAIS	5
1.1. Tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus ir tėvų pareigos užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su tėvais įtvirtinimas tarptautinės teisės aktuose	5
1.2. Tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus ir tėvų pareiga užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su tėvais tėvų valdžios turinio kontekste	7
1.3. Tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus teisinis reglamentavimas	10
1.4. Tėvų pareigos užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su tėvais, teisinis reglamentavimas	17
2. GINČAI DĖL IŠLAIKYMO VAIKAMS PRITEISIMO IR GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO	19
2.1. Ginčai dėl išlaikymo vaikams priteisimo.....	20
2.1.1. Teisės į išlaikymą atsiradimo momento ir teisės reikalauti išlaikymo priteisimo momento santykis	21
2.1.2. Išlaikymo forma ir dydis.....	23
2.1.3. Išlaikymo formos ir dydžio pakeitimas	29
2.1.4. Išlaikymo dviems ir daugiau vaikų priteisimas	38
2.1.5. Pajamos, iš kurių priteisiamas išlaikymas	39
2.1.6. Išlaikymo naudojimas	41
2.2. Ginčai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo	42
2.2.1. Vaiko norų ir intresų svarba bei aplinkybės, reikšmingos nustatant vaiko gyvenamąją vietą	44
2.2.2. Teismo sprendimu nustatytos vaiko gyvenamosios vietos pakeitimas	50
2.3. Vaiko teisė būti išklaustytam	52
IŠVADOS	55
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	58
SANTRAUKA	65
SUMMARY	65

IVADAS

Valstybė teisės pagalba reguliuodama visuomeninius santykius, siekia juos kryptingai įtakoti bei transformuoti, kad būtų įgyvendinta šiandienos poreikius atitinkanti tiek materialinė, tiek moralinė gerovė. Šia prasme valstybės prioritetų akiratyje iškyla žmogaus teisės, kaip demokratijos branduolys ir pamatas, užtikrinantis potencialią visuomenės ir valstybės evoliuciją.

Išskirtinis dėmesys žmogaus teisėms Lietuvoje išryškėjo atkūrus Nepriklausomybę bei siekiant visavertiškai įsilieti į pažangiausių pasaulio valstybių propaguojamų vertybių palaikymą. Žmogaus teisių apsauga tampa ne vien deklaratyvia valstybės veikla, priešingai – ji traktuojama kaip visokeriopos gerovės pamatas bei siektinas tikslas, kurio svarbą pabrėžia visos Europos teisinė sistema. Žmogaus teisių ir teisėtų interesų kontekste ne paskutinės reikšmės dėmesys skiriamas šeimai, kaip visuomenės tęstinumo ir naujos karto auklėjimo bei ugdymo garantui. Šeimos gyvenime susipina biologiniai ir socialiniai, materialiniai ir dvasiniai, doroviniai ir psichologiniai procesai. Todėl šeimos santykiai yra specifinis teisinio reguliavimo dalykas, į kurį nukreipta ne tik teisės, bet ir moralės, ideologijos, religijos jėga ir įtaka.¹ Kartu su šeimos svarba visuomeniniame gyvenime išryškėja ir vaiko – socialiai labiausiai pažeidžiamo šeimos teisinių santykių subjekto – teisių ir jų apsaugos teisinio reguliavimo svarba. Vaikas šiuolaikinėje visuomenėje įgyja visaverčio teisinio subjekto padėtį, kas suponuoja būtinybę sukurti teisinių mechanizmų sistemą, užtikrinančią vaiko teisių ir interesų apsaugą. Žymi teisinių priemonių dalis turi būti nukreipta apsaugoti vaiko teisę būti savo tėvų išlaikomam bei teisę gyventi ir augti savo šeimoje kartu su tėvais. Ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo gausa įpareigoja valstybę bei visuomenę nebūti abejingus, kadangi adekvatus šių ginčų teisinis reglamentavimas gali kokybiškai užtikrinti vaiko teisių apsaugą.

Ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo teisinio reguliavimo ypatumai nėra sulaukę didelio įvairių tyrėjų dėmesio. Dauguma tyrinėtojų paminėtų ginčių kai kuriuos aspektus aptaria nagrinėdami kitas, su šeimos narių, tarp jų ir vaikų teisėmis susijusius klausimus. Tačiau iš esmės ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo problematika taikant naujojo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normas nėra tyrinėta, išskyrus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą teismų praktiką. Reikia pabrėžti, kad vaikų išlaikymo ir gyvenamosios vietos nustatymo ginčų sprendimas teismine tvarka šiandien yra itin aktualus, dėl tos priežasties, kad minėtų bylų, nagrinėjamų įvairių instancijų teismuose, skaičius lyginti su kitų kategorijų bylomis iš tikrųjų yra ženklus. Vadovaujantis civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita, visuose Lietuvos Respublikoje esančiuose pirmos instancijos teismuose per 2004 metus buvo užvesta 3 959 bylos, susijusios su ginčiais dėl

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis) / atsakingas red. K.Jovaišas. Vilnius: Teisės institutas, 2000. P.310

išlaikymo vaikams priteisimo.² Dėl paminėtų priežasčių ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo reglamentavimo bei taikymo problemos reikalauja nuodugnios jų analizės.

Darbo dalykas – materialinių ir procesinių teisės normų, reglamentuojančių ginčus dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo, tyrimas.

Darbo tikslas – išnagrinėti materialines ir procesines teisės normas, reglamentuojančias ginčus dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą šių teisės normų taikymą ir aiškinimą.

Darbo uždaviniai:

1. išanalizuoti bei pateikti tėvų pareigos materialiai išlaikyti vaikus bei tėvų pareigos užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su tėvais, įtvirtinimą tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose;

2. atskleisti tėvų pareigos materialiai išlaikyti vaikus bei tėvų pareigos užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su tėvais, vietą tėvų valdžios turinio kontekste bei jų sąsajas su kitomis tėvų pareigomis ir vaikų teisėmis;

3. išanalizuoti Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą pasiekiančius ginčus dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo, jų nagrinėjimą; pateikti su minėtais ginčais susijusių sąvokų išaiškinimus bei apibendrinti formuojamus materialinių ir procesinių teisės normų aiškinimo ir taikymo praktinius aspektus;

Darbo hipotezė – tarptautinė, nacionalinė teisė ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama teisės taikymo ir aiškinimo praktika sąlygoja tinkamą teisingumo vykdymą nagrinėjant konkrečias išlaikymo vaikams priteisimo ir jų gyvenamosios vietos nustatymo bylas bei užtikrina harmoningą aptariamų teisės normų taikymo plėtrą mūsų valstybėje.

Tyrimo šaltiniai: didžiajai tyrimo daliai buvo panaudoti tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuo 2001 metų priimtos nutartys kasacinėse nagrinėjamos kategorijos bylose, taip pat kita mokslinė literatūra.

Darbo struktūra: darbą sudaro įvadas, 2 skyriai ir 13 poskyrių, išvados, santrauka anglų kalba, darbo pabaigoje nurodomas panaudotos literatūros sąrašas.

² Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose). 2004 metai. // <http://www.teismai.lt/teismai/ataskaitos/2004/civilines.xls>; prisijungimo laikas 2005-08-12.

1. TĖVŲ PAREIGA MATERIALIAI IŠLAIKYTI VAIKUS IR TĖVŲ PAREIGA UŽTIKRINTI, KAD VAIKAS GYVENTŲ KARTU SU TĖVAIS

1.1. Tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus ir tėvų pareigos užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su tėvais įtvirtinimas tarptautinės teisės aktuose

Šeima valstybės teisinio reguliavimo srityje užima išskirtinę padėtį, kadangi ji, kaip itin sudėtingas visuomeninio gyvenimo reiškinys, yra kertinė socialinio egzistavimo forma. Ši smulkiausia sociumo ląstelė dėl neordinarios savo funkcijos užtikrinti visuomenės tęstinumą sulaukia ne tik moralinės, ideologinės, bet ir teisinės įtakos. Valstybės, adekvačiai įvertindamos šeimos prasmę ir reikšmę, siekia turimais instrumentais ją saugoti bei kartu reguliuoti. Dėl šios priežasties visuomeniniai šeimos santykiai tampa specifiniu teisinio reguliavimo dalyku, kur daug dėmesio skiriama tėvų ir vaikų santykiams, tėvų valdžios turiniui, vaikų teisių apsaugai.

Pasaulio valstybių bendruomenė, suprasdama, kad vaiko teises reikia ypač ginti ir kad reikia nuolat gerinti vaikų padėtį visame pasaulyje ir jų vystymą bei auklėjimą taikos ir saugumo sąlygomis, priėmė keletą tarptautinės reikšmės teisės aktų. Svarbiausias iš jų- 1989 m. priimta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją (toliau – Vaiko teisių konvencija), kurią Lietuva ratifikavo 1995 m. liepos 3 d.³ Šio dokumento priėmimas dar kartą patvirtina ją pasirašiusių šalių susirūpinimą vaikų padėtimi daugelyje pasaulio vietovių, kur ji dažnai tebėra kritiška dėl nevienodų socialinių sąlygų, o tai tik dar kartą parodo, kad būtina imtis neatidėliotinių ir veiksmingų priemonių tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu. Todėl Jungtinių Tautų organizacijos narės, supranta, jog vaikai turi teisę būti ypač globojami ir remiami, o šeimai, kaip pagrindinei visuomenės ląstelei ir natūraliai visų jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinkai, turi būti suteikta reikiama apsauga ir pagalba, kad šeima galėtų prisiimti visas pareigas visuomenei. Vaiko teisių konvencijoje įtvirtinta nemažai principinių nuostatų, svarbių šiame darbe nagrinėjamos temos aspektu. Visų pirma paminėtinas konvencijos 1 straipsnis, kuriame pateikiama vaiko sąvoka: vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis aštuoniolikos metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau. Tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus pagrindai įvirinti 27 straipsnio antroje ir ketvirtoje dalyse: tėvams arba kitiems vaiką auklėjantiems asmenims tenka didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal jų sugebėjimą ir finansines galimybes; tuo tarpu valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikas gautų geresnį išlaikymą iš tėvų ar kitų finansiškai už jį atsakingų asmenų tiek valstybės viduje, tiek iš užsienio. Be to, valstybės dalyvės deda visas pastangas, kad būtų pripažintas bendros ir vienodos abiejų tėvų atsakomybės už vaiko auklėjimą ir vystymą principas. Todėl pagrindinis tėvų ar teisėtų globėjų rūpestis turi būti vaiko interesai.

³ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

Vaiko teisė gyventi su savo tėvais numatyta minėtos konvencijos 9 straipsnyje. Jame valstybės dalyvės įpareigojamos užtikrinti, kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ar taikytiniais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesais. Tai nustatyti gali prireikti tam tikru konkrečiu atveju, pavyzdžiui, kai tėvai žiauriai elgiasi su vaiku arba juo nesirūpina, arba kai tėvai gyvena atskirai ir reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikas. Aukščiau paminėtos teisės normos netektų savo prasmės, jeigu konvencija neįtvirtintų dar vieno kartinio principo: vaiko, sugebančio suformuluoti savo pažiūras, teisės laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais. Tai reiškia, kad vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio. Todėl vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklaustytam bet kokio jį liečiančio teisminio ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai ar per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka.

Pažymėtina, kad Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija nėra vienintelis tarptautinės teisės aktas, kuriame tarptautinė bendruomenė pasisako apie vaiko teisės ir laisves. Ypatingos vaiko apsaugas būtinumas taip pat numatytas 1959 m. Generalinės Asamblėjos priimtoje Vaiko teisių deklaracijoje ir pripažintas Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje. Susirūpinimas ypatinga vaiko teisių apsauga išreiškiamas ir Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte (23 ir 24 straipsniuose), Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte (10 straipsnyje), taip pat specializuotų įstaigų ir tarptautinių organizacijų, kurios rūpinasi vaikų gerove, įstatuose ir atitinkamuose dokumentuose. Išvardintinos ir 1973 m. spalio 2 d. Konvencija dėl išlaikymo pareigoms taikytinos teisės bei tos pačios dienos Konvencija dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo. Abi šios konvencijos taikomos išlaikymo pareigoms, atsirandančioms iš šeimos santykių, tėvystės ar motinystės, santuokos ar giminystės pagal santuoką, įskaitant išlaikymo pareigas nesantuokiniam vaikams. Todėl reikia įvardinti svarbų skirtumą: aukščiau paminėti tarptautiniai teisės aktai vaiko teisių apsaugai neskiria tiek daug ir tokio detalaus dėmesio, kaip Vaiko teisių konvencija.

Išvardinti tarptautinės teisės aktai ir juose paminėtos tarptautinės teisės normos yra itin svarbios analizuojamos temos požiūriu. Be to, Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 138 straipsnio 3 dalyje reglamentuojama norma, kad tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis⁴, suponuoja svarbią išvadą - nagrinėjant ginčus dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo Lietuvoje būtina taikyti su šiais ginčais susijusias tarptautines sutartis. Tai patvirtina ir Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 1 ir 2 dalys: įsigaliojusias Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis Lietuvos Respublikoje privaloma

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

vykdyti. Jei įsigaliojusi ratifikuota Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias normas negu Lietuvos Respublikos įstatymai, kiti teisės aktai, galiojantys šios sutarties sudarymo metu arba įsigalioję po šios sutarties įsigaliojimo, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties nuostatos.⁵

Apibendrinant galima teigti, kad tėvų pareigos materialiai išlaikyti vaikus ir tėvų pareigos užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su savo tėvais, reglamentavimas tarptautinė teisės aktuose parodo tarptautinių organizacijų, o kartu ir tarptautinės bendruomenės siekį ginti vaiko teises šioje srityje. Tarptautinės teisės normose suformuluoti standartai turi tiesioginį, imperatyvųjį poveikį nacionalinei teisei, todėl išvardintos teisės normos taikytinos ir Lietuvos teisinėje, kas užtikrina vaikų teisių ir interesų apsaugą.

1.2. Tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus ir tėvų pareiga užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su tėvais tėvų valdžios turinio kontekste

Šeimos svarba Lietuvos Respublikoje įtvirtinama aukščiausiu teisiniu lygmeniu – Konstitucijos 38 straipsnyje: šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Šios nuostatos deklaravimas suponuoja būtinybę sukurti atskirą teisinio reguliavimo sritį – šeimos teisę, kurios institutai skirti reglamentuoti įvairias šeimos gyvenimo sritis. Vaikų bei tėvų tarpusavio teisės ir pareigos – itin svarbi įstatymų leidėjo reguliuojama sfera, kuri apima vieną iš šeimos teisės institutų. Be to, biologinė bei moralinė vaikų ir tėvų santykių prigimtis sąlygoja tėvų valdžios, kaip šeimos teisės instituto egzistavimą, kurio tiesioginis uždavinys yra teisės normomis reglamentuoti šių asmenų teises, pareigas bei teisėtus interesus, sudaryti jų įgyvendinimo bei teisinės gynybos galimybes.

Detaliau nagrinėjant šio instituto normas išryškėja būtinybė aptarti tėvų valdžios sąvoką bei turinį. Tėvų valdžios sąvoka nėra visiškai nauja – ji buvo naudojama ir anksčiau. Santuokos ir šeimos kodeksas reglamentavo nemažą dalį šeimos santykių, tokių kaip tėvų teisės ir pareigos auklėti vaikus, alimentinės tėvų pareigos, kurios savo prasme atitinka šiuo metu vartojamos tėvų valdžios sąvokos prasmę, nors taip ir nebuvo įvardintos. Todėl reikia sutikti su Z.Smironvienės nuomone, kad tėvų valdžia iš esmės tikrai buvo ir yra visais visuomenės raidos laikotarpiais ir reiškia tėvų teisių ir pareigų, susijusių su savo nepilnamečiais vaikais, visumą.⁶

Kadangi šeima yra traktuojama kaip visos visuomenės tęstinumo garantas, o vaikai – kaip viena labiausiai pažeidžiamų socialinių grupių, todėl valstybė, pasitelkdama teisinius instrumentus, stengiasi apibrėžti skirtingus tėvų valdžios aspektus. Taip asmeniniai tėvų ir vaikų interesai suderinami su valstybės siekiais, tokiu būdu tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas

⁵ Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas // Valstybės žinios. 1999 Nr.60-1948.

⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2001. P. 297.

tampa ne tik pačių tėvų, bet ir valstybės reikalas. Įstatymu leidėjas Konstitucijoje (38 straipsnyje 6 dalyje) įtvirtina tėvų valdžios esmę: tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti.

Toks lakoniškas tėvų valdžios įtvirtinimas suponuoja minėtų nuostatų išsamesnį bei nuoseklesnį reglamentavimą kituose nacionaliniuose teisės aktuose. Vienas iš jų – Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – CK), kurio 3.155 straipsnio 1 dalis numato detalesnį tėvų valdžios turinį: tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgiant į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje.⁷ Pasitelkiant analizę, kaip mokslinio tyrimo metodą, nesudėtinga detalizuoti minėtos teisės normos turinį: tėvų valdžia pateikiama tokia forma, kad kiekviena teisė tuo pat metu turi būti traktuojama ir kaip pareiga. Taigi tėvai turi ne tik teisę, bet ir pareigą įgyvendinti tėvų valdžią, dėl tos pačios priežasties tėvų valdžios turinys gali būti išdėstytas taip:

- 1) tėvų teisė ir pareiga dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus;
- 2) tėvų teisė ir pareiga rūpintis vaikų sveikata;
- 3) tėvų teisė ir pareiga išlaikyti vaikus;
- 4) tėvų teisė ir pareiga atsižvelgiant į fizinę ir protinę vaikų būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir darniai jų raidai, kad vaikai būtų parengti savarankiškai gyventi visuomenėje.

Kadangi šios nuostatos yra glaudžiai tarpusavyje susijusios ir sudaro vieningą derinį, tai nesilaikant vienos iš tėvų valdžios “dalių”, nevisiškai bus laikomasi ir kitos. Analizuojamos temos požiūriu tinkamas pavyzdys: nevykdant pareigos išlaikyti vaiką, kartu nėra tinkamai vykdoma ir pareiga rūpintis vaiko sveikata arba pareiga sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir darniai jų raidai.

Tėvų valdžios įgyvendinimo teises ir pareigas turi abu tėvai: tiek motina, tiek tėvas. Iš to seka, kad abu tėvai yra vienodai atsakingi už savo pareigų įgyvendinimą. Tai sąlygoja tėvų valdžios lygybę, įtvirtinta CK 3.156 straipsnyje. Dėl tėvų valdžios lygybės principo yra pasisakęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) 2004 m. balandžio 19 d. nutartyje. Tėvų valdžios lygybės principas nereiškia, kad tėvas ir motina turi visiškai vienodas teises ir pareigas savo vaikų atžvilgiu, konkrečios tėvų teisės ir pareigos vaiko atžvilgiu priklauso nuo konkrečių faktinių bylos aplinkybių, pavyzdžiui nuo to, su kuriuo iš tėvų nustatyta nepilnamečio vaiko gyvenamoji vieta, kokia yra kiekvieno iš tėvų turtinė padėtis ir pan. Tačiau šis principas reiškia, kad esant vienodoms faktinėms aplinkybėms, tėvų teisės ir pareigos savo vaikų atžvilgiu turi būti

⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000 Nr.74-2262.

lygios.⁸ Tėvų valdžios lygybė nepriklauso nuo to, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium. Kartu tai atitinka Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą visų asmenų lygybės principą, taip pat Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnį bei Europos Tarybos konvencijos dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso 6 straipsnio 1 dalies nuostatas. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 7 punkte nustatyta analogiška tėvų pareiga – vaiko teises pirmiausia privalo užtikrinti tėvai ir kiti teisėti jo atstovai. Šiame įstatyme vaiko teises užtikrinančių asmenų ratas išplečiamas – įtraukiami ir teisėti vaiko atstovai, kurie taip pat turi pareigą sudaryti tinkamas sąlygas vaikui gyventi ir augti šeimoje, rūpintis juo (6 straipsnio 1 punktas)⁹. Be to, tėvų teisė ir pareiga auklėti ir auginti savo vaikus nustatyta ne tik įstatymuose, ji taip pat visuotinai pripažinta ir įtvirtinta moralės ir papročių normose, todėl tėvai turi užtikrinti savo vaikų teisių įgyvendinimą ir šiuo požiūriu.

Aukščiau paminėti faktoriai yra ypač svarbūs, nes pagrindinės į tėvų valdžios turinį įeinančios pareigos yra labai glaudžiai susijusios su vaikų teisėmis. Pagrindinės visuotinai pripažintos vaiko teisės yra išvardintos Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, Europos Tarybos konvencijoje dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso, Hagos konvencijoje dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarpvalstybinio įvaikinimo srityje, Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 2 straipsnio 1 dalyje valstybės dalyvės įsipareigojo gerbti ir garantuoti visas šioje konvencijoje numatytas vaikų teises. Lietuva, būdama šios konvencijos dalyve, savo įsipareigojimus vaikų atžvilgiu įtvirtino nacionaliniuose įstatymuose. Visų pirma tai numato Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalis, joje įtvirtinta pagrindinė vaiko teisių gynimo kryptis – nepilnamečių vaikų teises gina įstatymas. CK savo ruožtu išvardina pagrindines vaiko teises ir pareigas šeimoje, kas atitinka minėtos konvencijos nuostatas. CK 3.161 straipsnio 1 dalyje nurodoma kiekvieno vaiko neatimama teisė gyventi bei sveikai vystytis, 3 dalyje – vaiko teisė gyventi su tėvais, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, nesvarbu ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium, bendrauti su giminaičiais, jei tai nekenkia vaiko interesams. Šios prigimtinės vaiko teisės atitinka tarptautinius teisės aktus vaiko teisių požiūriu. Be to, visi vaiko teisių elementai yra labai glaudžiai tarpusavyje susiję, todėl pažeidus vieną iš vaiko teisių, pažeidžiamas visas vaiko teisių darinys. Tačiau, nepažeidžiant vaiko teisių sistemos, šio tyrimo prasme išskirtina *vaiko teisė*

⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-286/2004m. // prisijungimo laikas 2005-06-01.

⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

gyventi kartu su tėvais ir teisė būti aprūpinamam savo tėvų šeimoje. Paminėtos teisės koresponduoja atitinkamai su šiomis tėvų teisėmis ir pareigomis:

- 1) tėvų teise ir pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus;
- 2) tėvų teise ir pareiga auklėti savo vaikus, rūpintis savo vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moralinių ugdymu, sudaryti sąlygas vaikams mokytis.

Išdėstyti samprotavimai leidžia teigti, kad tėvai turi ne tik pareigą, bet ir teisę materialiai išlaikyti savo vaikus bei užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su savo tėvais, šios teisės bei pareigos yra vienas iš elementų sudarančių tėvų valdžios savo vaikams turinį. Tėvų pareigos turi glaudžią tiesioginę sąsają su atitinkamomis vaikų subjektinėmis teisėmis, todėl darytina išvada, kad tik darnus iš tėvų valdžios išplaukiančių pareigų įgyvendinimas gali geriausiai atitikti vaiko teisių realizavimo perspektyvas.

1.3. Tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus teisinis reglamentavimas

Tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus priskiriama prie turtinių tėvų pareigų, taigi patenka į turtinių šeimos santykių ratą. Be to, tai yra turtinė asmeninė (*intuitu personae*) prievolė, todėl jos negalima perleisti kitiems asmenims, taip pat negalima atsisakyti jos vykdymo. P. Rasimavičiaus nuomone, tėvų ir vaikų turtiniai santykiai pagal jų atsiradimo pagrindus gali būti reguliuojami šeimos arba civilinės teisės normomis. Šeimos teisės normos reguliuoja alimentinius tėvų ir vaikų santykius, t.y. tokius santykius, kurie tarp jų atsiranda giminytės, įvaikinimo pagrindais, o civilinės teisės normos reguliuoja santykius, atsirandančius dėl įvairių sandorių tarp tėvų ir vaikų, pavyzdžiui paskolos, turto nuomos, panaudos ir kt.¹⁰ Šiuo požiūriu darytina išvada, kad būtent dėl tokio santykių reguliavimo tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus reglamentuojama CK trečios knygos dvylikto skyriaus antrajame skirsnyje – Vaikų ir tėvų tarpusavio išlaikymo pareigos. CK 3.192 straipsnio 1 dalis numato, kad tėvai privalo materialiai išlaikyti nepilnamečius savo vaikus. Tai atitinka Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje įtvirtintą nuostatą, o taip pat Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo normas. Minėto įstatymo 21 straipsnis įpareigoja tėvus sudaryti sąlygas vaikui augti, vystytis ir tobulėti, tėvai privalo auklėti savo vaikus humaniškais, dorais žmonėmis. Šio straipsnio antroje dalyje, vadovaujantis tėvų valdžios lygybės principu, abu tėvai vienodai įpareigojami rūpintis vaiko auklėjimu, tinkamai jį prižiūrėti, materialiai išlaikyti, aprūpinti gyvenamuoju būstu. Nacionalinės teisės nuostatos atitinka tarptautines: Vaiko teisių konvencijos 27 straipsnio 2 dalyje skelbiama, kad tėvams tenka didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes.

¹⁰ Rasimavičius P. Tarybinė šeimos teisė. Vilnius: Mintis, 1981. P.142-143.

Vaiko teisė į tėvų išlaikymą laikytina prigimtine, tačiau su vaikų išlaikymu susijusios prievolės atsiranda pagal įstatymą. Prigimtinės vaiko teisės į tėvų išlaikymą pagrindas yra vaiko kilmė. Būtent vaiko kilme yra grindžiamos vaiko ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos (CK 3.137 str.) Tačiau biologinis vaiko gimimas savaime teisinių padarinių nesukelia, todėl išlaikymo prievolės neatsiranda. Faktinė biologinė vaiko kilmė turi būti patvirtinti įstatymo nustatyta tvarka: asmens gimimo faktui patvirtinti ir kilmei įrodyti yra išduodami gimimo liudijimai, kurie teisiniu požiūriu yra pagrindas tėvų išlaikymo pareigai atsirasti.

Tėvų teikiamas išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei turi užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas, tai numato CK 3.192. straipsnio 2 dalis. Ši nuostata atitinka ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą principą, kad kiekvienam vaikui – tiek iki gimimo, tiek ir po jo – turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai bei protiška, o gimusiam vaikui – taip pat doroviškai ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Minėto įstatymo 16 straipsnyje reglamentuojama ir vaiko teisė į poilsį bei laisvalaikį, jam taip pat turi būti sudarytos galimybės žaisti. Iš to seka, kad išlaikymas turi apimti visas lėšas, būtinas vaikui tinkamai maitinti, aprengti, jo sveikatos priežiūrai, mokymo, auklėjimo ir laisvalaikio reikmėms.¹¹ K.Jovaiša išlaikymą sieja su vaiko lavinimo poreikiais. Jo nuomone, vaiko lavinimo, kuris paprastai efektyviausias yra šeimoje, tikslas turi būti:

- 1) kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus;
- 2) ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms;
- 3) ugdyti vaiko pagarbą tėvams, savo kultūriniam identitetui, kalbai ir vertybėms;
- 4) parengti vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų, etinių nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais.¹²

Taigi, visų pirma, teiktino išlaikymo dydį įtakoja paties vaiko poreikiai, kuriuos lemia daugelis veiksnių, kaip antai, vaiko sveikatos būklė (sergančiam, silpnos sveikatos vaikui išlaikymas turi būti teikiamas didesnis, nei sveikam vaikui, nes tai sąlygoja įvairių medikamentų bei geresnio maitinimosi, slaugos poreikiai), amžius (mažamečio vaiko ir paauglio poreikiai akivaizdžiai skiriasi, todėl ir išlaikymo dydis turėtų būti diferencijuotas), gabumai (gabaus vaiko lavinimui būtina skirti daugiau lėšų, nei vaikui, kuris nesidomi muzika, daile, sportu ar kitais dalykais). Įstatymo leidėjas įtvirtino nuostatą “proporcingas vaikų poreikiams”, kuri kiekvienu gali būti

¹¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2001. P. 373.

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis) / atsakingas red. K.Jovaišas. Vilnius: Teisės institutas, 2000. P.319.

plečiamai aiškinama atsižvelgiant į skirtingas vaikų gyvenimo aplinkybes, kad būtų užtikrinamos būtinos vaikų vystymuisi sąlygos.

Vaiko poreikiai – ne vienintelis orientacinis kriterijus, kuriuo turi būti vadovaujama, nustatant vaikams teikiamo išlaikymo dydį. Dar vienas ne mažiau svarbus rodiklis – tai tėvų turbinė padėtis. Tokiu būdu įstatyme apjungiant vaiko poreikius bei tėvų turbinę padėti, pozityvioji teisė įtvirtina vadinamąjį principą “*pagal poreikius ir galimybes*”, kuriuo turi būti vadovaujama kiekvienu atveju sprendžiant dėl vaikai teiktino išlaikymo dydžio. Tėvų turbinė padėtis apsprendžia išlaikymo dydį: gera turbinė padėtis yra pagrindas didesniai išlaikymo dydžiui. Tačiau labai svarbu tai, kad ir kokia sunki bebūtų tėvų materialinė padėtis, ji nėra pagrindas atleisti tėvus nuo išlaikymo prievolės. Tai siejama su nepilnamečio nedarbingumu, kitaip tariant nesugebėjimu savo darbo uždirbti pragyvenimo lėšų, todėl tėvų teikiamas išlaikymas dažniausiai būna vienintelis nepilnamečio pajamų šaltis. Atskirais atvejais vaikai gali turėti nuosavo turto, kuris gali būti paveldėtas ar gautas kitais teisėtais būdais, tačiau tai nėra pagrindas, įtakojantis išlaikymo pareigos buvimą. Taigi sunki tėvų turbinė padėtis įtakoja tik išlaikymo dydį, bet ne išlaikymo prievolės egzistavimą. Be to, visais atvejais būtina atsižvelgti į priežastis, dėl kurių tėvų materialinė padėtis tapo sunki. Gyvenimo realybė sąlygoja tai, kad neretai tokios priežastys būna nepateisinamos, kaip antai, girtavimas, narkotinių medžiagų vartojimas ir pan. Detaliau išlaikymo dydį apsprendžiantys faktoriai bus analizuojami šio darbo 2.1.2. poskyryje.

Tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus, o kartu ir vaikų teisė būti savo tėvų materialiai išlaikomam yra *ribojama laiko požiūriu*. Tai determinuoja įstatyme įtvirtinta tėvų valdžios trukmė – vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra tėvų prižiūrimi (CK 3.155 str. 1 d.), arba tėvų teisės ir pareigos baigiasi vaikui sulaukus pilnametystės ar tapus veiksniui (CK 3.160 str. 1 d.). Teisiniu požiūriu tėvų valdžia prasideda nuo vaiko kilmės iš tėvų nustatymo ir egzistuoja iki vaiko pilnametystės – tai bendrasis principas. Įstatyme apibrėžtas laikinumas ypač svarbus, kai išlaikymą vaikams priteisia teismas (išlaikymo termino teisinis įtvirtinimas nėra aktualus, kai tėvai išlaikymą teikia savanoriškai). CK 3.194 str. 3 dalis nustato, kad išlaikymą teismas priteisia, kol vaikas sulaukia pilnametystės, išskyrus atvejus, kai vaikas yra nedarbingas dėl invalidumo, kuris jam nepilnamečiui nustatytas – tai vienintelė išimtis iš bendros taisyklės, kai tėvų pareiga išlaikyti vaikus egzistuoja iki vaiko gyvos galvos arba iki jis taps visiškai darbingas. Tačiau 2004 m. lapkričio 11 d. Seime buvo priimtas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 str. pakeitimo įstatymas¹³, įsigaliojęs 2004 m. lapkričio 26 d. Šiuo pakeitimu išplečiamas tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus egzistavimo terminas: išlaikymą teismas priteisia, kol vaikas sulaukia pilnametystės, išskyrus atvejus, kai vaikas yra nedarbingas

¹³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 str. pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 171-6319.

dėl invalidumo, kuris jam nepilnamečiui nustatytas, *arba kai vaikui būtina parama, jis mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresnis negu 24 metų.*

Pažymėtina, kad Seimo narių iniciatyvos pakeisti CK 3.194 straipsnį buvo išryškėjusios ir anksčiau: 2001 m. rugpjūčio 21 d. pakeitimo projektą buvo pateikęs Seimo narys Julius Sabatauskas¹⁴, 2003 m. lapkričio 10 d. – Giedrė Purvaneckienė¹⁵, paskutinį projektą 2004 m. spalio 19 d. pateikė Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas, Raimundas Šukys.¹⁶ Dėl minėto pakeitimo projekto buvo gautos ekspertų, konsultantų, specialistų, politinių partijų bei politinių organizacijų, valstybės institucijų ir kitų suinteresuotų asmenų pasiūlymai, pastabos bei patarimai, kurios išdėstytos Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvadoje „Dėl Civilinio kodekso 3.194 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto“.¹⁷ Pastabas teikusių asmenų nuomonės išsiskyrė į dvi grupes: pakeitimams pritarti iš dalies bei iš viso nepritarti pakeitimams. Projektas buvo pateiktas vadovaujantis argumentu, kad pilnamečiai asmenys, kurie mokosi, iki 24 metų gauna valstybės paramą, jeigu neturi tėvų arba turi tik vieną iš jų. Tačiau daugelis pasisakiusiųjų akcentavo Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalį, numatančią tėvų teisę ir pareigą išlaikyti vaikus iki pilnametystės, kur išlygos dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo nėra daromos. Prof. V.Mikelėno nuomone, tai, kad asmenims, netekusiems vieno iš tėvų, mokama socialinė pašalpa, nėra pakankamas pagrindas keisti CK. Ji atitinka ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pastabas, kad neturi būti painiojamos dvi skirtingos teisės šakos – civilinė teisė ir socialinės apsaugos teisė. Socialinės apsaugos teisė yra viešosios teisės dalis, kuri numato valstybės paramą ir pilnamečiams asmenims, ir ne tik tiems, kurie mokosi. Ši parama nustatoma remiantis visiškai kitais kriterijais, nei remiasi civilinė teisė, nustatydamą tėvų pareigą išlaikyti nepilnamečius vaikus. Valstybė, atsižvelgdama į savo finansinius pajėgumus, gali nustatyti socialinės paramos sistemą visiems besimokantiems. Taigi nurodyta nelygybė šalintina tobulinant socialinės apsaugos teisę ir socialinės paramos sistemą, o ne keičiant CK. Be to, valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją gauna ne visi našlaičiai likę asmenys, o tik tie, kurių tėvas (tėvai) iki mirties buvo įgiję įstatymo nustatytą teisę gauti valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensiją (jei būtų tapę invalidu) ar senatvės pensiją arba tokią pensiją gavo, - tai Teisingumo ministerijos pastabos, papildančios nepritarimų projektui sąrašą. Autoriaus nuomone, labai svarbios pastabos dėl Europos Sąjungos teisės ir Lietuvos ekonominių realių. Europos teisės

¹⁴ Civilinio kodekso 3.192, 3.193, 3.194, 3.195, 3.196 ir 3.199 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=147781&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

¹⁵ Civilinio kodekso 3.194 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=220867&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

¹⁶ Civilinio kodekso 3.194 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=243269&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.192, 3.193, 3.194, 3.195, 3.196 ir 3.199 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (IXP-931) // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=243271&Condition2=ck%203.194>; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuomone, nuostatų, susijusių su nustatymu tėvų pareigos išlaikyti ne tik pilnamečius, bet ir paramos reikalingus pilnamečius vaikus, konkrečiai Europos Sąjungos teisė nereglamentuoja. Prof. V.Mikėlėno teigimu, CK 3.194 str. pakeitimo aiškinamajame rašte klaidingai teigiama, kad daugelyje Europos Sąjungos šalių tėvų pareiga išlaikyti vaikus yra iki 24 metų. Iš tikrųjų yra priešingai – bendra taisyklė, jog ši pareiga egzistuoja iki vaikui tampant pilnamečiu (reikia turėti omenyje, jog ne visose valstybėse pilnametystė yra siejama su 18 metų amžiumi). LAT argumentai yra panašūs, kartu teismas akcentuoja, kad kai kuriose valstybėse teismams yra suteikiama diskrecijos teisė priteisti išlaikymą ir pilnametystės sulaukusiam, tačiau tik išimtiniais atvejais, ir tik tada, kai jis mokosi vidurinėje mokykloje, o ne aukštojoje mokykloje ar doktorantūroje. Reikia sutikti, kad besimokančių pilnamečių asmenų materialinės paramos sprendimas siūlomu būdu taip pat neatitinka ir Lietuvos ekonominių realiųjų. Mokūs tėvai finansiškai parems ir savo pilnamečius vaikus. Tačiau jei tėvai nemokūs, tokios normos įvedimas problemos neišspręs, nes ši problema yra ne teisinė, o socialinė. Jeigu tėvai patys reikalingi išlaikymo, tai jie, vaikams sulaukus pilnametystės, įgys teisę reikalauti priteisti išlaikymą iš pilnamečių vaikų.

Apibendrinant aukščiau išvardintus teisinius samprotavimus, CK 3.194 straipsnio pataisa buvo priimta ir įsigaliojo, nors tai nesumažino diskusijų. Dar svarbiau tai, kad šis pakeitimas sukėlė CK ir Konstitucijos teisės normų koliziją, su kuria kasdien susiduria teismai, nagrinėdami pagausėjusius ginčus dėl išlaikymo pilnamečiams vaikams priteisimo. Dėl šios priežasties šiai dienai Utenos rajono apylinkės teismas¹⁸ ir Panevėžio miesto apylinkės teismas¹⁹, Panevėžio apygardos teismas²⁰, Biržų rajono apylinkės teismas²¹ kreipėsi į Konstitucinį teismą, prašydami ištirti, ar CK 3.194. straipsnio 3 dalis (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) ta apimtimi, kuria nustatyta, kad išlaikymą teismas priteisia, kai vaikui būtina parama, jis mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresni negu 24 metų“, neprieštarauja Konstitucijos 38 straipsnio 6 daliai, kurioje įtvirtinta, kad tėvų teisė ir pareiga yra išlaikyti savo vaikus iki pilnametystės. Konstitucinio teismo, kaip vienintelės institucijos, turinčios teisę aiškinti Konstituciją bei nustatyti įstatymų prieštaravimą Konstitucijai, išvada atsakys į klausimą, ar dėl minėtų pakeitimų nebuvo išplėstos Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo ribos.

¹⁸ Utenos rajono apylinkės teismo prašymas Nr.17/2005 // http://www.lrkt.lt/Prasymai/17_2005.htm ; prisijungimo laikas: 2005-07-01.

¹⁹ Panevėžio miesto apylinkės teismo prašymas Nr. 19/2005 // http://www.lrkt.lt/Prasymai/19_2005.htm ; prisijungimo laikas:2005-07-01.

²⁰ Panevėžio apygardos teismo prašymas Nr. 24/2005 // http://www.lrkt.lt/Prasymai/24_2005.htm ; prisijungimo laikas: 2005-10-10.

²¹ Biržų rajono apylinkės teismo prašymas Nr. 26/2005 // http://www.lrkt.lt/Prasymai/26_2005.htm ; prisijungimo laikas: 2005-10-15.

CK 3.194 straipsnio 4 dalyje numatyti atvejai, kada baigiasi tėvų prievolė materialiai išlaikyti savo vaikus – priteisto išlaikymo išieškojimas nutraukiamas, jeigu:

- 1) nepilnametis emancipuojamas;
- 2) vaikas sulaukė pilnametystės;
- 3) vaikas įvaikinamas;
- 4) vaikas miršta.

Be šioje normoje numatytų pagrindų, išlaikymo prievolė baigiasi, kai nepilnametis įstatymų nustatyta tvarka sudaro santuoką. Kadangi šiuo, kaip ir pilnametystės atveju įgyja visišką civilinį veiksnumą, jis taip pat netenka teisės į išlaikymą (CK2.5 str. 2 d.).²²

Autoriaus nuomone, svarbu akcentuoti, kad apie išlaikymo ribas laiko atžvilgiu galima kalbėti tik tuo atveju, kai išlaikymas buvo priteistas. Tačiau jeigu išlaikymas teikiamas savanoriškai abiejų tėvų bendru sutarimu, įstatymas nenumato išlaikymo laikinumo, nes jis traktuojamas kaip moralinė tėvų priedermė.

Išlaikymo prievolės subjektas yra vaikas, turintis subjektinę teisę gauti išlaikymą iš savo tėvo ir motinos. Kaip jau buvo minėta, Vaiko teisių konvencijos, kurią Lietuva ratifikavo 1995 m. liepos 3 d., 1 straipsnis nustato, kad vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jeigu pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau. Atitinkamai Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 straipsnyje nustatyta, kad vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato kitaip. Todėl abejotina, ar CK 3.194 straipsnio 2004 m. lapkričio 11 d. redakcija, atitinka paminėtas normas, ypač Vaiko teisių konvenciją, nes vadovaujantis pakeitimu, išlaikymo prievolės subjektu taip pat galėtų būti pilnametis vaikas, kai jam būtina parama, jis mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresnis negu 24 metų.

Vaiko tėvas ar motina, reikalaujanti teismo priteisti vaikui išlaikymą, nėra išlaikymo teisės subjektas, o teisėtas nepilnamečio vaiko atstovas. Tai numato CK 3.157 straipsnis: tėvai yra savo neveiksnių nepilnamečių vaikų atstovai pagal įstatymus. Atstovauti savo nepilnamečius vaikus yra vienas iš daugelio tėvų valdžios įgyvenimo aspektų. Tėvų valdžia yra pagrįsta vaikų kilme iš tėvų, todėl atstovauti savo vaikus, o kartu ir reikšti reikalavimus dėl išlaikymo priteisimo, atskiro įgaliojimo nereikia, užtenka pateikti vaiko gimimo liudijimą bei savo asmenybę patvirtinantį dokumentą.

Išlaikymo tvarka ir forma nustatoma bendru tėvų susitarimu (CK 3.192 str. 2d.). Taigi šia prasme preziumuojama, kad išlaikymas abiejų tėvų teikiamas savanoriškai, nesant ginčo. Kitaip tariant, abu tėvai susitaria dėl to, kiek bendrų ar asmeninių lėšų jie skirs savo vaikų išlaikymui: galima sakyti, kad toks *susitarimas dėl vaikų išlaikymo yra savanoriškas*.

²² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2001. P. 378.

Pažymėtina, kad išlaikymo pareigai neturi įtakos tėvų tarpusavio turtingai santykiams: ar tėvai gyvena bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės teisiniu režimu, ar vedybų sutartimi nustatytu turto teisiniu režimu. Tačiau atsižvelgiant į CK 3.193. straipsnį, tėvų bendras sutarimas dėl vaikų išlaikymo numatomas ir šiais atvejais:

- kai santuoka nutraukiama bendru susitarimu ar kitais pagrindais,
- kai pradeda gyventi skyrium.

Bet kuriuo iš šių atvejų turi būti vadovaujama prioritetinga vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynybos principu, todėl įstatymas įtvirtina tėvų susitarimo dėl vaikų išlaikymo formą – sutartį. Sutartyje tėvai turi numatyti, kokių būdu ir tvarka jie vykdys savo pareigas, susijusias su vaikų išlaikymu, kitaip sakant, nustatomas išlaikymo dydis, forma, mokėjimo terminai, pinigų pervedimo tvarka ir kt. Siekiant, kad vaikų teisių apsauga būtų maksimaliai užtikrinta, minėtame straipsnyje įtvirtinamas imperatyvas, kad tokia sutartis privalo būti patvirtinta teismo. Patvirtinimas galimas tik tuo atveju, jeigu sutartyje nėra sąlygų, kurios galėtų pažeisti vaiko interesus. Sutarties sąlygos įrašomos į teismo sprendimą, tokiu būdu sutarties nevykdymas reiškia ir teismo sprendimo nevykdymą. Pabrėžtina, kad tokio pobūdžio sutarties sudarymo galimybę taip pat turi tėvai, kurių santuoka buvo nutraukta dar iki CK įsigaliojimo: ji išvedama iš Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 19 straipsnio.²³ Bendru sutarimu išlaikymas gali būti teikiamas ir tuomet, kai tėvai gyvena skyrium, t.y. kai santuoka nutraukta arba patvirtinta separacija. Tėvų susitarimo dėl išlaikymo, kai jis buvo patvirtintas teismo, nevykdymo pasekmė numatyta CK 3.193.3. straipsnyje. *Tai savanoriško susitarimo dėl vaikų išlaikymo nevykdymo pasekmė*: jeigu vienas iš tėvų nevykdo teismo patvirtintos jų sutarties dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo, kitas iš tėvų įgyja teisę kreiptis į teismą dėl vykdomojo rašto išdavimo. Tokios nuostatos įtvirtinimas CK aiškinamas tuo, kad tėvų sutartis dėl vaikų išlaikymo, kuri buvo patvirtinta teismo, su visomis sutarties sąlygomis yra įrašoma į teismo sprendimą, taigi sutarties nevykdymas reiškia ir teismo sprendimo nevykdymą. Dėl šios priežasties teismas vieno iš vaiko tėvų reikalavimu išduoda vykdomąjį raštą ir išlaikymas išieškomas priverstine tvarka. Vykdomųjų raštų išdavimo tvarka reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) XLIV skyrius.²⁴

Socialinėje tikrovėje ir teisinėje praktikoje dažni atvejai, priešingi prieš tai paminėtiems, kuomet nepilnamečio vaiko tėvai (ar vienas iš jų) nevykdo pareigos materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus arba kai tėvai, nutraukdami santuoką ar pradėdami gyventi skyrium, nesusitarė dėl savo nepilnamečių vaikų išlaikymo, tuomet išlaikymas yra priteisiamas (CK 3.194.str. 1 ir 2 dalys). *Tai priverstinis vaikų išlaikymas*, t.y. teismo sprendimu, o ne vaiko

²³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

²⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

tėvų savanoriškai teikiamas išlaikymas, kuris tiesiogiai siejamas su ginčais dėl išlaikymo nepilnamečiams vaikams priteisimo, nagrinėjama šio darbo 2.1. skyriuje.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad socialinė realybė formuoja poreikį įstatymiškai įtvirtinti tėvų pareigos išlaikyti savo vaikus reglamentavimo aspektus. Vaiko teisė į išlaikymą yra prigimtine, tačiau tėvų prievolės išlaikyti savo nepilnamečius vaikus atsiradimas yra sąlygojamas įstatymo, t.y. atsiranda tik tuomet, kai tėvystė ar motinystė yra patvirtinta vaiko gimimo liudijime. Kartu pozityvioji teisė numato išlaikymo, teikiamo vaikui, dydžio nustatymo kriterijus, užtikrinančius priešingų interesų balansą – tai principas „pagal poreikius ir galimybes“, kuris kaip ir pati išlaikymo prievolė yra ribota laiko atžvilgiu.

1.4. Tėvų pareigos užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su tėvais, teisinis reglamentavimas

Nekvestionuojama, kad vaiko teisė gyventi su savo tėvais yra iš kiekvieno žmogaus prigimties išplaukianti teisė. Ji atitinka ir prigimtine tėvų pareigą bei teisę išauginti savo vaikus bei moralinių šeimos nuostatų ir taisyklių, papročių visumos esmę. Todėl daugelis tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose, ginančiuose vaikų teises, nustatytos taisyklės skirtos šiai vaikų teisei įgyvendinti. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos valstybės dalyvės, pripažindamos, jog vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą, 9 straipsnyje įtvirtino vaiko teisę gyventi kartu su savo tėvais: valstybės dalyvės užtikrina, kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytiniais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams. Tai nustatyti gali prireikti tam tikru konkrečiu atveju, pavyzdžiui, kai tėvai žiauriai elgiasi su vaiku arba juo nesirūpina, arba kai tėvai gyvena atskirai ir reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikas. Vaiko teisė gyventi kartu su savo tėvais šioje konvencijoje reglamentuojama labai lakoniškai.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, nustatydamas suderintus su tarptautinėmis teisės normomis vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus, 23 straipsnyje reglamentuoja vaiko teisę gyventi su tėvais ar juos atstojančiais asmenimis: vaikas turi teisę gyventi kartu su savo tėvais ar kitais teisėtais savo atstovais. Išskirti vaiką su tėvais ar kitais teisėtais jo atstovais prieš vaiko, taip pat tėvų (teisėtų jo atstovų) valią galima tik išimtiniais įstatymų numatytais atvejais bei nustatyta tvarka, vadovaujantis teismo sprendimu (nuosprendžiu) ir kai toks išskyrimas vaikui yra būtinas (siekiama išvengti pavojaus vaiko gyvybei, sveikatai, būtina pasirūpinti jo priežiūra, auklėjimu, apsaugoti kitus svarbius vaiko interesus). Įstatymas, lyginat su konvencija, pateikia platesnį, nors ir nebaigtinį, sąrašą atvejų, kuomet išskyrimas yra būtinas vaiko interesais.

CK vaiko teisės gyventi kartu su tėvais ir ją atitinkančios tėvų pareigos užtikrinti, kad vaikas gyventų kartu su tėvais, reglamentavimo klausimu yra ganėtinai lakoniškas – skiriama tik keletas straipsnių. 3.161. straipsnio, kuriame išvardijamos pagrindinės visuotinai pripažintos vaiko teisės, 3 dalyje aptariama vaiko teisė gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium, jei tai nekenkia vaiko interesams. Nepilnamečio vaiko gyvenamoji vieta nustatoma pagal CK antrosios knygos normas (CK 3.168 str. 1 d.), konkrečiai – pagal ketvirtojo skirsnio taisyklės. 2.14 straipsnyje įtvirtinama, kad nepilnamečių fizinių asmenų nuolatinė gyvenamoji vieta laikoma jų tėvų arba globėjų (rūpintojų) nuolatinė gyvenamoji vieta. Autoriaus nuomone, egzistuoja tam tikras neatitikimas tarp pastarojo ir 3.168 straipsnio, kuriame vaiko gyvenamoji vieta įvardijama kaip nuolatinė. Gyvenamoji vieta nuo nuolatinės gyvenamosios vietos skiriasi tuo, kad pastaroji yra teisinis asmens ir valstybės ar jos teritorijos dalies ryšys, nustatomas pagal objektyvius ir subjektyvius kriterijus. Tuo tarpu gyvenamoji vieta yra fakto klausimas. Pagal 2.16 straipsnio 1 dalį gyvenamoji vieta yra asmens faktinio buvimo vieta, t.y. tokia, kur asmuo būna daugiausiai, kitaip tariant, jo adresas. Be to, asmuo gali turėti tik vieną nuolatinę gyvenamąją vietą, o gyvenamasias vietas – kelias.²⁵ Autoriaus nuomone, tokie teisiniai samprotavimai nėra klaidingi, tačiau labiau tinkantys pilnamečiams fiziniams asmenims. Tuo tarpu nepilnamečių atžvilgiu jų gyvenamoji vieta, kaip ji įvardijama CK 3.168 straipsnyje, pagal analogiją su 2.14 straipsniu turėtų būti laikoma nuolatine. Apskritai nuolatinės gyvenamosios vietos institutas itin svarbus tarptautinei privatinei teisei, nes fizinio asmens teisinis statusas nustatomas vadovaujantis jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teise. Nuolatinę gyvenamąją vietą kiekvienas asmuo savaime įgyja gimdamas – tai bendra taisyklė. Šiuo požiūriu asmens nuolatinė gyvenamoji vieta yra įgyta, o ne pasirinkta. Įgyta gimimo būdu nuolatinė gyvenamoji vieta išlieka tol, kol nepilnamečio tėvai arba pats vaikas, sulaukęs pilnametystės, pasirenka kitą.

Aukščiau paminėtos bendrosios taisyklės išimtis nurodyta CK 2.14 straipsnio 2 dalyje: jeigu nepilnamečio fizinio asmens tėvai neturi bendros nuolatinės gyvenamosios vietos, tai nepilnamečio nuolatinė gyvenamoji vieta laikoma to iš tėvų, su kuriuo nepilnametis daugiausia gyvena, nuolatinė gyvenamoji vieta, jeigu teismas nėra nustatęs nepilnamečio gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų. Ši speciali teisės norma taikoma ne tik tuomet, kai abu tėvai, nors ir atskirai, bet gyvena Lietuvos Respublikos teritorijoje, bet ir tais atvejais, kai vienas iš tėvų gyvena užsienio valstybėje. Reikia pabrėžti, kad vaikas negali būti išskirtas su tėvais prieš jo norą, išskyrus CK trečiojoje knygoje numatytus atvejus (CK 3.168 str. 2 d.). Tokią situaciją

²⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vadovas: Mikelėnas V. // Vilnius: Justitia, 2002. P. 46.

sąlygoja aplinkybės, kai tėvai pradeda gyventi skyriumi: kai santuoka pripažįstama negaliojančia, santuoka nutraukiama, teismas priima sprendimą dėl separacijos arba kai vaikas gimsta nesusituokusiems tėvams ir jie kartu negyvena. Visais šiais atvejais vaiko gyvenamoji vieta nustatoma tėvų susitarimu (CK 3.169 str. 1 d.). analogiškai kaip ir vaikų išlaikymo atveju, tėvai turi galimybę susitarti dėl to, su kuriuo iš jų gyvens vaikas. Visais atvejais, kai sprendžiama dėl tėvų gyvenimo skyriumi, tėvų susitarimas turi būti pateiktas teismui, nes nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos ir jų išlaikymo klausimų išsprendimas yra privalomas teismui nutraukiant santuoką (CK 3.59 str.). Tėvų susitarimu vaiko gyvenamosios vietos klausimas sprendžiamas ir, kai vaikas gimė po santuokos nutraukimo arba kai vaikas gimė nesusituokusiems tėvams, tačiau šiais atvejais tėvai nėra įpareigoti apie savo susitarimą pranešti kokiam nors institucijai.

Tenka pažymėti, kad ne visada pavyksta sėkmingai suderinti asmeninius tėvų ir vaikų interesus, todėl kyla ginčas tarp tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Tokiais atvejais valstybė įgyvendindama savo interesą ginti vaikų, kaip itin pažeidžiamos socialinės grupės, teises, įtvirtina teismo teisę sprendimu nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų (CK 3.169 str. 2d.). Ginčai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo nagrinėjami šio darbo 2.2. skyriuje.

2. GINČAI DĖL IŠLAIKYMO VAIKAMS PRITEISIMO IR GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO

Prieš pradėdant analizuoti ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo teisinius aspektus, autoriaus nuomone, būtina pažymėti, kad abi šios ginčų kategorijos yra labai reikšminga ir turi būti nagrinėjama preciziškai. To priežastis yra ypatingas subjektas – vaikas, kurį tiesiogiai paveiks ginčo išsprendimas bei byloje priimtas teismo sprendimas. Nepaisant vaikų išskirtinio dvasinio pažeidžiamumo, ginčai dėl išlaikymo vaikams priteisimo, o taip pat ir ginčai dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, teismų praktikoje kaip jau minėta yra itin dažni. Tolimesnė analizė bus sukoncentruota tik ties tomis konkrečiomis bylomis, kurios pasiekė Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą (toliau – LAT). Didelis dėmesys taip pat bus skiriamas LAT Senato nutarimams: 2002 m. birželio 21 d. nutarimui Nr.35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyriumi“²⁶ bei 2005 m. birželio 23 d. nutarimui Nr. 54 „Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų

²⁶ 2002 m. birželio 21 d. nutarimu Nr.35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyriumi“ // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26320> ; prisijungimo laikas: 2004-09-30.

pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje²⁷. Tokią tyrimo kryptį suponavo LAT nutartyse išreiškiamas objektyvumas nagrinėjamų bylų atžvilgiu. LAT yra vienintelis kasacinis teismas Lietuvos Respublikoje, kuris kasacinio proceso tvarka nagrinėja civilines bylas dėl apeliacinės instancijos teismų sprendimų ir nutarčių (CPK 340 str. 1 d.). Skirtingai nei pirmosios ar apeliacinės instancijos teismuose, kur nagrinėjami ir sprendžiami tiek teisės, tiek fakto klausimai, nagrinėjant bylą kasacine tvarka, teismo nagrinėjimo dalykas keičiasi, kas apsprendžia specialų teismo (kasacinį) procesą. Kasacija yra ekstraordinari teismo sprendimų teisėtumo kontrolės forma, galima tik išimtiniais atvejais, kuriuos apibrėžia CPK, įtvirtindamas kasacijos pagrindus (CPK 346 str.). Šis teismas, sprenddamas teisės klausimus, remiasi žemesnės instancijos teismo sprendime ar nutartyje nustatytais faktinėmis aplinkybėmis ir pats faktų nenustatinėja. Todėl kasacinis skundas turi būti grindžiamas tik teisės, o ne fakto klausimais. Taigi LAT, kaip kasacinio teismo, pagrindinė paskirtis – per kasacines nutartyse suformuotus precedentes, taip pat kitomis įstatymų nustatytais formomis užtikrinti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką valstybėje. Todėl kasacine tvarka išnagrinėtų bylų dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir vaikų gyvenamosios vietos nustatymo analizė leis atsakyti į šiame darbe iškeltą klausimą, ar Lietuvos teisė ir teismų praktika tinkamai užtikrina vaiko teisę į tėvų išlaikymą bei teisę gyventi kartu su tėvais.

2.1. Ginčai dėl išlaikymo vaikams priteisimo

Ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo atsiradimą sąlygoja, kad tėvai bendru sutarimu nenusprendžia dėl išlaikymo vaikams dydžio, teikimo tvarkos, periodiškumo santuokos nutraukimo ar separacijos bylose. Kita šios kategorijos ginčų atsiradimo priežastis – nepilnamečio vaiko tėvai ar vienas iš jų *nevykdo pareigos materialiai juos išlaikyti*. Minėti ginčų atsiradimo pagrindai numatyti CK 3.194 straipsnio pirmoje ir antroje dalyse, tačiau jeigu tėvas (motina) savo pareigą teikti vaikams išlaikymą vykdo tinkamai, tai nėra pagrindo iš jo (jos) priteisti išlaikymą, nes civilinių teisių gynimo būdai (taip pat ir įpareigojimas vykdyti prievolę natūra) taikomi tik konstatavus teisės pažeidimą.²⁸ CK 3.194 straipsnis taip pat įvardija asmenis, turinčius teisę inicijuoti tokio pobūdžio civilinę bylą. Ieškinį teismui dėl išlaikymo priteisimo turi teisę paduoti:

- 1) vienas iš vaiko tėvų;
- 2) vaiko globėjas (rūpintojas);
- 3) vaiko teisių apsaugos institucijos;

²⁷ 2005 m. birželio 23 d. nutarimu Nr. 54 „Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje“ // <http://www.lat.litlex.lt/nutarimas%20Nr.54.htm> ; prisijungimo laikas: 2005-07-30.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-364/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8682> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

4) prokuroras. Prokuroras, kaip turintis teisę pateikti ieškinį teismui asmuo, nėra numatytas CK 3.194 straipsnyje, tačiau tokia jo teisė kyla iš Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo²⁹ 19 straipsnyje numatyto viešojo intereso gynimo. Prokurorai, nustatę asmens, visuomenės, valstybės teisių ir teisėtų interesų pažeidimą, viešąjį interesą gina įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka pagal asmens, valstybės ar savivaldybių institucijos arba įstaigos pranešimą, pasiūlymą, pareiškimą, skundą arba savo iniciatyva, taip pat ir tais atvejais, kai kitų institucijų pareigūnai, tarnautojai ar jiems prilyginti asmenys, privalantys ginti šį interesą, nesiėmė priemonių pažeidimams pašalinti. Prokurorai, turėdami pagrindą manyti, kad pažeisti teisės aktų reikalavimai, gindami viešąjį interesą turi įgaliojimus kreiptis į teismą su ieškiniu, pareiškimu, prašymu. Todėl prokuroro, o taip pat ir vaiko teisių apsaugos institucijų kišimasis į privačius šeimos santykius yra pateisinamas būtinumu apginti vaikų teises ir viešąjį interesą.

Nors įstatymų leidėjas net keturioms asmenų grupėms suteikė teisę inicijuoti ginčo dėl išlaikymo vaikams priteisimo išsprendimą, LAT pasiekia kasaciniai skundai, kai ieškinį teismui pateikė būtent vienas iš vaiko tėvų.

2.1.1. Teisės į išlaikymą atsiradimo momento ir teisės reikalauti išlaikymo priteisimo momento santykis

Motinos ir tėvo pareiga rūpintis vaiko auklėjimu ir jo išlaikymu kyla iš tėvų prigimtinės prievolės būti atsakingiems už vaikų padėtį iki jie sulauks pilnametystės. Jei tėvai savo noru neteikia vaikui išlaikymo, tai išlaikymas iš tėvų priteisiamas priverstinai. Norint išsiaiškinti išlaikymo priteisimo galimybes, būtina apibrėžti, nuo kokio momento vaikas įgyja teisę į tėvų išlaikymą bei išlaikymo priteisimo momentą. Tėvų ir vaiko objektyvus teisinis ryšys atsiranda nuo vaiko gimimo dienos. Nuo jos patvirtinama ir vaiko kilmė, kuria yra grindžiamos vaiko ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos (CK 3.137str.) Kalbant apie išlaikymo priteisimo momentą, reikia paminėti bendrąjį principą, pagal kurį išlaikymas priteisiamas nuo tos dienos, kai atsirado teisė jo reikalauti. Teisė reikalauti išlaikymo atsiranda, kai vaiko tėvas ar motina nevykdo savo pareigos materialiai išlaikyti nepilnamečius vaikus. Tokiu būdu teisės į išlaikymą atsiradimo ir bylos iškėlimo momentas paprastai nesutampa. Tuomet svarbią reikšmę įgyja įsiskolinimo priteisimas: teismas, priteisdamas išlaikymą, už laikotarpį, praėjusį nuo teisės į išlaikymą atsiradimo iki teismo sprendimo priėmimo dienos, iš skolininko priteisia įsiskolinimą. Įstatymų leidėjas, siekdamas įtvirtinti kreditoriaus pareigą savalaikiai rūpintis teisių gynyba bei gindamas skolininko teises, CK 3.200 straipsnyje įtvirtino įsiskolinimo priteisimo apribojimą: išlaikymo įsiskolinimas negali būti išieškomas daugiau kaip už trejus metus iki ieškinio pareiškimo dienos.

²⁹ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 42-1919.

Nepaisant įstatyme numatyto vienareikšmiško imperatyvo, teismai vis dėlto ne visada tiksliai nustato teisės į išlaikymą atsiradimo momentą. Tai ypač pasakytina apie civilines bylas, kuriose be išlaikymo dar sprendžiamas ir tėvystės nustatymo klausimas. LAT 2004 m. sausio 7 d. priėmė nutartį byloje pagal ieškovės A.Čibinskienės kasacinį skundą dėl apylinkės teismo sprendimo ir apeliacinio teismo nutarties peržiūrėjimo.³⁰ Ieškovė prašė nustatyti, kad atsakovas yra dviejų jos vaikų tėvas, bei priteisti iš jo išlaikymą. Apylinkės teismas nustatė atsakovo tėvystę, tačiau reikalavimą priteisti vaikams išlaikymą už trejus metus iki ieškinio pareiškimo teisme dienos teismas atmetė, nurodydamas, kad su nepilnamečių vaikų išlaikymu susijusios prievolės atsiranda pagal įstatymą tėvams, kurių tėvystė įforminta. Apygardos teismo teisėjų kolegija pritardama nurodė: tik nustatyta tvarka patvirtinta vaiko kilmė sukelia teises pasekmes, tarp jų ir tėvo pareigą tekti vaikams išlaikymą. Šiuo atveju iki pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimo vaikų kilmė iš tėvo pusės įstatymų nustatyta tvarka nebuvo nei pripažinta, nei nustatyta, todėl nebuvo įstatyminio pagrindo priteisti išlaikymą už laikotarpį iki ieškinio pareiškimo dienos. Tai reiškia, kad tik nuo pareigos išlaikyti vaikus atsiradimo momento, t.y. nuo tėvystės nustatymo momento, atsiranda teisė į išlaikymą, todėl tik nuo šios teisės atsiradimo momento ir gali būti priteistas išlaikymas. LAT teisėjų kolegija konstatavo, kad tokia teismų išvada dėl išlaikymo įsiskolinimo yra neteisinga ir neatitinka CK 3.200 straipsnio bei kitų įstatymų, reglamentuojančių savarankišką vaiko teisę gauti išlaikymą iš savo tėvų nuo gimimo dienos, nuostatų. Pagal CK 3.137 straipsnio nuostatas vaiko kilmės iš tėvų patvirtinimas nesiejamas su vaiko gimimo įrašo padarymo data arba su teismo sprendimo, nustatančio tėvystę priėmimo (įsiteisėjimo) data, nes vaiko kilmė yra kildinama iš jo gimimo iš konkrečių tėvų ir nuo jo gimimo dienos. Šioje byloje vaikų kilmė nustatyta ne nuo gimimo dienos, o vėliau, tačiau ir šiuo atveju tėvų ir vaikų tarpusavio teisės ir pareigos vis tiek atsirado nuo vaiko gimimo dienos, kaip tai numato CK 3.137 str. 3 dalis.³¹

Socialinio gyvenimo realijos sąlygoja atsiradimą bylų, kurių esmė – tam tikrą laiką gera valia teiktas vaikų išlaikymas, kuris ilgainiui nutrūksta. Tuo atveju, jei tėvas (motina), vykdamas išlaikymo pareigą, ją vykdyti nutraukia, išlaikymas priteisiamas nuo tada, kai tėvas (motina) pradeda nevykdyti pareigos materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus. Pareiga materialiai išlaikyti vaikus susijusi su gyvybiškai svarbių vaikų vystymosi poreikių tenkinimu, todėl ji turi būti teikiama pastoviai, be pertraukų ir reikiamo dydžio bei formos, į tai teismas turi atsižvelgti nustatant, nuo kada priteisti išlaikymą, o jei tėvas (motina) išlaikymą yra teikęs – nuo kada nutrūko vaiko išlaikymo pareigos vykdymas.

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-5/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24143> ; prisijungimo laikas: 2005-0-611.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-5/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24143> ; prisijungimo laikas: 2005-0-611.

Reikia pastebėti, kad iki CK įsigaliojimo Santuokos ir šeimos kodeksas (toliau – SŠK)³² kitaip reglamentavo išlaikymo priteisimą. Pagal SŠK 105 straipsnio 1 dalį reikalavimas išieškoti alimentus turėjo būti teismo ginamas nepriklausomai nuo to, kiek praėjo laiko nuo reikalavimo teisės atsiradimo, kitaip tariant nebuvo taikomas ieškinio senaties terminas. Skirtingai nei SŠK 9 straipsnis, kur buvo numatyta, kad ieškinio senatis šeimos teisėje taikoma tik įstatymų nustatytais atvejais, galiojantis CK įtvirtino priešinga taisyklę – ieškinio senatis šeimos teisėje taikoma, išskyrus CK numatytas išimtis. Tokiu būdu išlaikymo priteisimą riboja bendrasis 10 metų ieškinio senaties terminas, numatytas CK 1.130 straipsnyje Kartu pasikeitė ir išlaikymo įsiskolinimo reglamentavimas. SŠK 105 straipsnio 2 dalis nustatė bendrą taisyklę, jog išlaikymas priteisiamas nuo kreipimosi su pareiškimu į teismą dienos, ir kaip išimtį numatė galimybę priteisti už praėjusį laikotarpį, bet ne daugiau kaip už trejus metus, ir tik nustatčius, kad iki ieškinio pareiškimo buvo imtasi priemonių alimentams gauti, bet privalantis mokėti alimentus asmuo vengė juos mokėti. Be to, alimentus iš tėvų vaikams galima buvo priteisti nepriklausomai nuo to, kad jie pasiekė pilnametystę, t.y. už praėjusį laikotarpį alimentai išieškomi, nors bylos nagrinėjimo metu vaikas pasiekė pilnametystę.

Aukščiau išdėstyti argumentai leidžia daryti išvadą, kad teisės normos, reglamentuojančios išlaikymo teisės atsiradimą ir pasibaigimą, yra būtina vaiko teisės į išlaikymą garantija. Teisingas išlaikymo priteisimo momento nustatymas suponuoja tinkamą vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą, nes išlaikymo instituto tikslas – yra nuolatos teikti lėšas vaiko pragyvenimui bei visapusiškam vystymui.

2.1.2. Išlaikymo forma ir dydis

Vaikams teikiamo išlaikymo formos ir dydžio reglamentavimui skirtas CK 3.196 straipsnis, kurio pirmoje dalyje numatyta teismo galimybė priteisti išlaikymą nepilnamečiams vaikams iš jų tėvų (vieno jų), kurie nevykdo pareigos išlaikyti savo vaikus, šiais būdais:

- 1) kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis;
- 2) konkrečia pinigų suma;
- 3) priteisiant vaikui tam tikrą turta.

Teismas, aiškindamas ir taikydamas materialinės teisės normas, reglamentuojančias su vaikų teisėmis susijusius santykius, taigi ir nustatydamas išlaikymo dydį ir formą, pirmiausia turi vadovautis vaiko interesais (Vaiko teisių konvencijos 3 str. 1 d., CK 3.3 str.). Todėl ši norma leidžia teismui savo iniciatyva priteisti išlaikymą ir kitokiu būdu, nei reikalauja ieškovas, jeigu, teismo nuomone, tai labiau atitinka vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą.

³² Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas // Valstybės žinios. 1969, Nr. 21-186.

Reali teismų praktika rodo, kad dažnai bylos aplinkybės būna labai skirtingos, todėl skirtingose bylose teismas gali pritaikyti labiausiai tinkančią *išlaikymo formą*. Nepaisant to, galimas apibendrintas kiekvienos formos trūkumų bei privalumų aptarimas. Priteisus išlaikymą kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis, išlaikymas priklauso nuo skolininko mokumo. Jeigu skolininkas nemokus, kyla grėsmė, kad vaikas negaus išlaikymo. Kitų išlaikymo būdų – konkrečia pinigų suma ar priteisiant tam tikrą turtą – privalumas, kad išlaikymą vaikas gauna iš karto, todėl išlaikymas nepriklauso nuo skolininko galimo nemokumo ateityje, kurį sunku nustatyti išlaikymo priteisimo metu. Tačiau tokiu atveju vaiko išlaikymas sąlygojamas jo atstovo pagal įstatymą sąžiningumo ir apdairumo. Atstovui pagal įstatymą neapdairiai ar nesąžiningai panaudojus gautą vienkartinę sumą ar turtą, vaikas apskritai gali netekti išlaikymo. Išlaikymas konkrečia pinigų suma yra tinkamas, kai šitai leidžia išlaikymą privalančio mokėti tėvo (motinos) turtinė padėtis. Visas išlaikymo dydis apskaičiuojamas padauginus vieno mėnesio išlaikymo vertę iš skaičiaus mėnesių, likusių iki vaiko pilnametystės. Išlaikymas, priteisiant vaikui nuosavybės teise tam tikrą tėvo (motinos) turtą, galimas tik tuomet, kai išlaikymą privalantis teikti tėvas (motina) turi tokio turto, t.y. kurį realizavus ar naudojant būtų gaunamos pajamos, iš kurių būtų išlaikomas vaikas. Turtas gali būti tiek kilnojamasis, tiek nekilnojamasis, juo gali būti pinigai, vertybiniai popieriai ir pan. Turto vertė nustatoma remiantis verte, nustatyta pagal rinkos kainas, esančias sprendimo priėmimo metu (CK 3.4, 3.119 straipsniai). Rinkos vertė gali būti nustatoma remiantis inventorizaciniais duomenimis, turto vertintojų pateiktais duomenimis ir kitais įrodymais.³³ Teismai, vadovaudamiesi prioritetingos vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu, privalo nutartyje motyvuoti, kuri išlaikymo forma nagrinėjamu atveju geriau atitinka vaikų interesus. Atsižvelgtina, kad parenkant išlaikymo formą, teismų praktikoje pripažįstami svarbiausiais šie kriterijai: vaikų poreikiai, jų amžius, sveikatos būklė, tėvų turtinė padėtis, tėvų turto struktūra, gaunamų pajamų dydis, periodiškumas, vaiko tėvo (motinos) gebėjimas tinkamai tvarkyti vaiko turtą ir kita. Išlaikymas kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis paprastai priteisiamas tuo atveju, kai vaiko tėvas (motina) turi nuolatinės pajamas (uždarbį, pensiją, pašalpas ir kt.). Teismai, parinkdami išlaikymo formą ir konkretų išlaikymui priteistiną turtą, turi remtis CK 1.5 straipsnio 4 dalyje įtvirtintais teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais.³⁴ Taigi kriterijai, galintys lemti vieną ar kitą išlaikymo būdą, yra įvairūs, išlaikymo būdo parinkimas priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių. Tam tikras nuostatas šiuo atžvilgiu formuoja teismų praktika.

³³ Senato nutarimas Nr.54 2002 m. birželio 21 d. nutarimu Nr.35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26320> ; prisijungimo laikas: 2004-09-30.

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-208/2005 // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28026> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

Išsamus bei sistemingas kiekvienos bylos esminių aplinkybių vertinimas yra svarbus ne tik parenkant išlaikymo formą, bet ir apskritai nustatant konkretaus nepilnamečio vaiko vieno mėnesio išlaikymo vertę. Įstatymai nenustato konkrečios privalomos minimaliai mokėti nepilnamečių vaikų išlaikymo sumos, tačiau egzistuoja orientaciniai kriterijai. Pagal Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 1 straipsnį minimalų socialiai priimtina poreikių tenkinimo lygį galėtų atitikti minimalus gyvenimo lygis (toliau - MGL). Šio įstatymo 1 straipsnyje apibrėžta minimalaus gyvenimo lygio sąvoka. Tai – šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius.³⁵ Paminėto išlaikymo dydžio nustatymas atitinka ne tik socialinį, bet turi ir teisinį pagrindimą. Būtent tokio dydžio minimalaus išlaikymo priteisimas atitinka ir formuojamą teismų praktiką. Dar vienu orientaciniu kriterijumi, nustatant vieno mėnesio išlaikymo dydį, gali būti CK 6.461 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad vieno mėnesio išlaikymo vertė negali būti mažesnė už minimalią mėnesio algą. LAT nagrinėjamų šios kategorijos bylų kontekste tokio dydžio išlaikymo priteisimas yra žymiai retesnis nei 1 MGL dydžio nepilnamečio vaiko mėnesinis išlaikymas. Reikia pažymėti, kad nustatant išlaikymo dydį neturi būti atsižvelgiama į vidutines vieno namų ūkio pajamas ir išlaidas, duomenis apie kurias pateikia Lietuvos statistikos departamentas, kadangi nuo jų nepriklauso vaikui priteistino išlaikymo dydis.³⁶

Individualūs vaiko poreikiai, jo kaip asmenybės vystymasis sąlygoja ir realų išlaikymo dydį. Siekiant, jog suaugęs vaikas taptų pilnaverte asmenybe, išlaikymo forma bei dydis negali būti ribojami vien vaiko minimalių (fiziologinių) poreikių tenkinimu. Visais atvejais svarbu užtikrinti, jog vaikas turėtų materialias sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, realizuoti ir tobulinti savo įgimtus ir įgytus gebėjimus. Tėvai yra atsakingi už vaiko aplinką ir sudaromas realias prielaidas formuoti normaliai vaiko vertybių (požiūrių) sistemai, už paramą vaikui siekiant gero išsilavinimo, jam realizuojant turimus sugebėjimus, pomėgius. Materiali tėvų pareigų vaikams atlikimo išraiška yra teikiamo išlaikymo forma ir dydis. Tėvams šiuo aspektu tenka dalytis normalaus vaikų vystymosi asmenine atsakomybe, kurios negalima atsisakyti. Netinkamas tėvų pareigų vykdymas ar visiškas jų nevykdymas yra pateisinamas tik išimtiniais, nepriklausančiais nuo tėvų valios atvejais, tačiau visais kitais atvejais tėvams objektyviai esant pajėgiems teikti išlaikymą privalu teikti tokio dydžio išlaikymą, kuris leistų užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas (CK 3.192 str. 2d.). Tai reiškia, jog tėvai privalo iš anksto įvertinti esamą turtinę padėtį,

³⁵ Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 30-711.

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-286/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25223> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

savo pasirengimą reikiamai pasirūpinti vaiku. Priešingu atveju, tėvams neįvertinus savo pasirengimo užauginti vaiką, ugdyti jo asmenybę, sudarant būtinas sąlygas vaikui vystytis, atsakomybė už sąmoningai prisiimtą per didelę socialinę riziką ir pasekmes tenka patiems tėvams.

Taigi nustatant teiktino išlaikymo dydį, būtina įvertinti, kad nepilnamečio vaiko *išlaikymo lėšos yra skirtos* vaiko kasdieniniams poreikiams tenkinti, vaiko maitinimui, aprangai, sveikatos priežiūrai, mokslui ir kt. Kaip jau anksčiau minėta, vaiko poreikiai – tai vienas esminių kriterijų, nustatant priteisiamo išlaikymo dydį, todėl svarbi LAT formuojama teismų praktika, kaip turi būti aiškinamas vaikų poreikių turinys. Išlaikymo dydžio prasme ne mažiau svarbesnę reikšmę turi ir tėvų turtinė padėtis. Todėl priteistino išlaikymo dydis turi būti grindžiamas vaikų poreikių ir tėvų turtinės padėties proporcingumo principu, kuris dar dažnai vadinamas „*pagal poreikius ir galimybes*“. Įtvirtintas proporcingumo principas tarp vaikų poreikių ir tėvų turtinės padėties reiškia, jog vaiko išlaikymo dydis tiesiogiai priklauso nuo jo tėvų turtinės padėties. Teismas negali priteisti vaiko išlaikymui daugiau, negu objektyviai leidžia jo tėvų turtinė padėtis, todėl nagrinėdamas bylą, teismas turi nustatyti tėvo (motinos) turtinę padėtį, t.y. visas gaunamas pajamas, turimas santaupas ir pan. Tačiau turinė padėtis nėra viską nulemianti nustatant išlaikymo dydį, kadangi išlaikymas turi užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas. Sprendžiant išlaikymo dydžio nustatymo klausimą turi būti atsižvelgiama į vieną iš pagrindinių šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų, numatytų CK 3.3 straipsnio 1 dalyje – prioritetingas vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugos ir gynimo principą, reiškiantį, kad teismas, priimdamas sprendimą, visų pirma turi tai įvertinti vaiko teisių ir interesų atžvilgiu, t.y. prioritetiškai į juos atsižvelgti, užtikrinti jų apsaugą. Teismų praktikoje formuojama nuostata, kad siekiant, jog vaikas taptų pilnaverte asmenybe, vaiko išlaikymo dydis turi užtikrinti socialiai būtiną minimalų nepilnamečių vaikų poreikių tenkinimo lygį,³⁷ tačiau išlaikymo forma ir jo dydis negali būti ribojami vien vaiko minimalių (fiziologinių) poreikių tenkinimu. Išlaikymo dydis pirmiausia siejamas su protingais vaiko poreikiais, o pastaruosius lemia jo gabumai ir polinkiai.³⁸ Todėl išlaikymas turi apimti visas lėšas, reikalingas vaikui tinkamai maitintis, aprenkti, jo sveikatos priežiūrai, auklėjimui, mokymui, laisvalaikiui ir kt. Svarbu pabrėžti, kad išlaikymas negali apsiriboti tik vieno iš vaikų poreikių tenkinimu arba negali būti nenuolatinis, pavyzdžiui vienkartinis drabužių ar kitų daiktų nupirkimas negali būti prilyginamas materialiniam išlaikymui. Todėl tai, jog atsakovas, pavyzdžiui, suteikia butą ieškovei ir vaikui, patvirtina tik jo įvykdytą įstatyme nustatytą pareigą aprūpinti vaiką gyvenamuoju plotu. LAT

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-173/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24105> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2005 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-36/2005m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27687> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

2007 m. kovo 22 d. nutarties prasme, gyvenamojo būsto suteikimas yra viena iš įstatyme įtvirtintų tėvo pareigų vaiko atžvilgiu. Tuo atveju, kai yra sprendžiamas išlaikymo nepilnamečiui vaikui priteisimo klausimas, nustatomas teiktino išlaikymo dydis, vieno iš tėvų gyvenamojo būsto suteikimo faktas gali būti vertinamas kaip viena iš teisiškai reikšmingų aplinkybių taikant CK 3.192 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą proporcingumo principą, nustatanti, kad materialinį išlaikymą savo nepilnamečiams vaikams privalo teikti abu tėvai proporcingai savo turtinei padėčiai. Todėl negalima sutikti su atsakovo argumentu, kad jis, suteikdamas gyvenamąjį būstą savo nepilnameči dukrai, visiškai įvykdė išlaikymo pareigą.³⁹ Be to, visose aptariamo pobūdžio bylose LAT itin akivaizdžiai įtvirtina kertinę nuostatą, kad visos abejonės dėl išlaikymo dydžio nustatymo turi būti vertinamos vaiko interesų naudai.⁴⁰

LAT Civilinių bylų teisėjų kolegija 2002 m. gegužės 29 d. nutartimi byloje Nr. 3K-3-790/2002m., iš esmės pasisakė dėl *tėvų turtinės padėties* nustatant vaikams teikiamo išlaikymo dydį bei dėl paties išlaikymo dydžio. Teismo nuomone, įstatyminė nuostata dėl tėvų pareigos teikti išlaikymą savo vaikams proporcingai savo turtinei padėčiai negali būti aiškinama formaliai akcentuojant tik tėvų turtinę padėtį ir tuo kuriant prielaidas nukrypti nuo prioritetinio vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principo - bet kokiu atveju tėvai savo vaikams turi teikti išlaikymą, garantuojantį minimalų socialiai priimtina poreikių tenkinimo lygį. Todėl kasatoriaus argumentai apie jo turtinę padėtį akcentuojant tik jo gaunamas minimalias pinigines mėnesio pajamas negali būti pagrindiniu kriterijumi sprendžiant išlaikymo klausimą, nes pripažįstant juos pagrįstais būtų paneigtas įstatyme įtvirtintas imperatyvas – tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus.⁴¹ Teismai, vertindami tėvų turtinę padėtį, taip pat turėtų atsižvelgti į sugyventinių ar sutuoktinių, jei tokie yra, su kuriais gyvena vaiko tėvas ir motina gaunamas pajamas. Teismai turi aiškintis ir pastarųjų asmenų gaunamas pajamas bei jas įskaičiuoti, nustatant kiekvienam šeimos nariui tenkančią pajamų dalį. To reikalauja lygiateisiškumo bei proporcingumo principai.⁴²

Nors įstatymuose įtvirtinamos nepilnamečių vaikų teisių ir interesų apsaugos garantijos, kurių esmė yra ta, kad išlaikymo dydis turi užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas, CK 3.192 straipsnyje numatytas nepilnamečių vaikų poreikių ir jų tėvų materialinės padėties proporcingumo principas, ginantis tėvų teises. Šis principas neleidžia nustatyti tokio dydžio išlaikymą nepilnamečiui vaikui, kad jis, išlaikomas ir kito iš tėvų, būtų materialiai aprūpintas

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-205/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25134> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-5/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24143> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-790/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=10462> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-700/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9040> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

žymiai geriau už išlaikymą teikiantį tėvą (motiną).⁴³ Todėl teismai negali priteisti vaiko išlaikymui (kad ir kokie būtų vaiko poreikiai) daugiau, negu tai objektyviai leidžia jo tėvų turtinė padėtis. Kita vertus, net esant tėvų turtinėms galimybėms, nepilnamečiui vaikui išlaikyti neturi būti priteistas didesnis išlaikymas, kiek jis nėra pagrįstas vaiko poreikiais. Kadangi išlaikymas, teikiamas vaikui, nėra skirtas sukaupti santaupų, įgyti turto, nebūtino vaiko poreikiams tenkinti,⁴⁴ konkrečios bylos požiūriu labai geros tėvų materialinės galimybės nėra pagrindas priteisti didesnę išlaikymą, viršijantį realius vaiko poreikius.

Analizuojant nagrinėjamos kategorijos bylų teismų praktiką, būtina aptarti tai, kad *teismas*, nagrinėdamas bylas iš šeimos teisinių santykių, *turi būti aktyvesnis, imtis visų priemonių, kad priimtu sprendimu būtų apsaugoti vaikų interesai* (šia nuostata turi būti vadovojamasi ne tik nustatant išlaikymo dydį ir formą, bet ir juos keičiant). Kartu tai reiškia, kad nepilnamečių vaikų išlaikymo bylose, atsižvelgiant į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias bylos aplinkybes, teismas turi teisę rinkti įrodymus savo iniciatyva, priimti sprendimą dėl reikalavimų kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu. Tai paaiškinama tuo, kad šios bylos nėra dispozityvios, o teisingas jų sprendimas yra susijęs ne tik su privataus, bet ir su viešo intereso apsauga. Šia teise teismas gali pasinaudoti tuo atveju, jeigu pagal šalių išreikštą poziciją, disponuojant materialinėmis ar procesinėmis teisėmis, bus pažeisti vaikų interesai, pavyzdžiui, kuomet yra duomenų, jog atsakovas slepia savo pajamas, o ieškovas turi ribotas galimybes gauti įrodymų apie tikrąsias atsakovo pajamas. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2002 m. gruodžio 18 d. nutartyje⁴⁵ nurodė, jog bylos duomenimis nustatyta, kad CK 3.196 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatytą išlaikymo formą, priteisiant vaikams tam tikrą turtą (šiuo atveju vieno kambario butą), ieškovė pasirinko dėl to, kad neturi kitos gyvenamosios vietos. Teismas turėjo aiškintis, ar tokia išlaikymo forma nebus pažeisti vaikų interesai, nes ieškovės gaunamų pajamų dydis (500 Lt.) leidžia manyti, kad, priteisus išlaikymą iš tėvo turto (kuriame vaikai gyvens), ieškovė neturės galimybių vaikų išlaikyti. Esant tokioms aplinkybėms, teismas turėjo pasiūlyti atsakovui pateikti įrodymus, patvirtinančius jo atsikirtimą į ieškinį, kad išlaikymas gali būti priteistas periodinėmis išmokomis ar konkrečia pinigų suma. Šioms aplinkybėms išsiaiškinti teismas turėtų atsakovui pasiūlyti pateikti įrodymus (CPK 58 str. 3d.) ar pats užklausti atsakovo gyvenamosios vietos seniūniją dėl pastarojo gaunamų pajamų iš ūkinės veiklos. Teismas šias aplinkybes turėjo aiškintis, neatsižvelgiant į tai, kad atsakovo interesus byloje atstovavo advokatas, kuris turėjo padėti savo atstovaujajam surinkti įrodymus, patvirtinančius atsikirtimo argumentus. Teismas

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-193/2005m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28075> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1579/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9751> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

turėjo pasiaiškinti, ar atsakovui asmeninės nuosavybės teisėmis priklausantis butas nepripažintinas šeimos turto. Teismas pažymėjo, kad santuokos pasibaigimas panaikina šeimos turto teisinį režimą tik tarp buvusių sutuoktinių, tačiau šis režimas lieka galioti kitų įstatymo saugomų subjektų – nepilnamečių vaikų atžvilgiu. Vaiko atžvilgiu turto teisinis režimas pasibaigia jam sulaukus pilnametystės.⁴⁶ Be to, teismo aktyvumas, kad priimtu sprendimu būtų apsaugoti vaikų interesai, šios kategorijos bylose išplaukia ir iš CPK 376 straipsnio, kuris suteikia teismui teisę išeiti už pareikšto reikalavimo ribų. Šiuo požiūriu svarbus ir CPK 7 straipsnyje įtvirtintas proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principas. Šiomis normomis privalo vadovautis bet kurios instancijos teismai. Savo ruožtu kasacinės instancijos teismas, vadovaujasi ir CPK 353 straipsnio 2 dalimi, kurioje numatyta, kad kasacinis teismas turi teisę peržengti kasacinio skundo ribas, jeigu to reikalauja viešasis interesas. Šiuo pagrindu LAT 2004 m. spalio 4 d. nutartimi peržiūrėjo apeliacinės instancijos teismo sprendimo dalį dėl išlaikymo priteisimo: padidino nepilnamečiam vaikui periodinių išmokų dydį iki 300 Lt.⁴⁷ Kasacinis teismas vadovavosi byloje suriktais faktiniais duomenimis, kad atsakovas turi savo verslą, nekilnojamojo turto, o ieškovė dukros gimimo metu buvo nepilnametė, neturinti darbo, sunkios materialinės padėties, apie kurią atsakovas žinojo. Tokiu būdu kasacinės instancijos teismas operatyviai apgynė vaiko teisėtus interesus, neperduodamas bylos iš naujo nagrinėti žemesnės instancijos teismui.

Apibendrinant, kas jau išdėstyta, darytina išvada, kad kiekvienos bylos prasme priteistino išlaikymo forma ir dydis tiesiogiai priklauso nuo esminių bylos faktinių aplinkybių. Tačiau labai svarbu pabrėžti, kad šios aplinkybės gali būti išsamiai išaiškintos ir joms tinkamai pritaikytos teisės normoms, kuomet teismas yra itin aktyvus. Tik tokiu būdu priteistas išlaikymo dydis ar forma tinkamai užtikrins vaikų teises, nes išlaikymas visais atvejais yra nukreiptas į būtinų sąlygų vaikui vystytis sudarymą, kitaip teikiamas mažesnio dydžio išlaikymas arba netinkamos formos išlaikymas neatitiktų išlaikymo paskirties.

2.1.3. Išlaikymo formos ir dydžio pakeitimas

Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalis numato tėvų pareigą išlaikyti savo vaikus iki pilnametystės. Ši tėvų pareiga yra absoliuti, todėl šios turtinės asmeninės prievolės jie negali atsisakyti vykdyti ar perkelti vykdymą kitiems asmenims, taip pat ir vienam iš tėvų su kuriuo gyvena vaikas. Kadangi vaiko išlaikymo prievolė yra tęstinio pobūdžio ir ribota laike iki vaiko pilnametystės, tai pačios prievolės turinys kinta, keičiantis vaiko poreikiams bei jo tėvų galimybėms patenkinti šiuos poreikius, užtikrinti sąlygas, būtinas vaikui vystytis. Dėl šių

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-504/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27057> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

priežasčių išlaikymo dydį ir formą nustatęs teismo sprendimas neturi šalims *res judicata* galios, ir išlaikymo teisinio santykio dalyviai turi teisę kreiptis į teismą su prašymu pakeisti šį sprendimą. Pažymėtina, kad Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 19 straipsnio 2 dalis suteikia teisę vienam iš tėvų, atstovaujant vaiką, prašyti pakeisti išlaikymo dydį ar formą arba ir išlaikymo dydį, ir formą, vadovaujantis naujojo CK normomis, nors teismo sprendimas dėl vaiko išlaikymo buvo priimtas, remiantis iki 2001 m. liepos 1 d. galiojusio SŠK normomis.

CK 3.201 straipsnio 1 dalyje įvardijami asmenys, turintys teisę inicijuoti civilinę bylą dėl priteisto išlaikymo dydžio sumažinimo arba padidinimo ar formos pakeitimo. Tokio pobūdžio ieškinį teismui turi teisę paduoti:

- 1) pats vaikas;
- 2) vienas iš vaiko tėvų;
- 3) vaiko teisių apsaugos institucijos;
- 4) prokuroras.

Lyginat su subjektais, turinčiais teisę paduoti ieškinį dėl išlaikymo priteisimo, ieškinį dėl išlaikymo dydžio ar formos pakeitimo turi teisę paduoti net ir pats vaikas, kuriam buvo priteistas išlaikymas. Vaiko įtraukimas į šių asmenų sąrašą gali būti paaiškinamas tuo, kad jis yra vienas iš išlaikymo teisinių santykio dalyvių. Tačiau, autoriaus nuomone, įstatymo leidėjas nepagrįstai neįtraukė vaiko, kaip subjekto turinčio teisę pateikti ir ieškinį dėl išlaikymo priteisimo. Reikia pažymėti ir tai, kad tais atvejais, kuomet išlaikymas buvo teikiamas bendru tėvų susitarimu, įskaitant atvejus, kai jis buvo mokamas pagal abiejų tėvų sudarytą sutartį, teisę pateikti teismui ieškinį dėl išlaikymo formos arba dydžio pakeitimo turi abu vaiko tėvai.

Įstatymo leidėjas įtvirtina imperatyvų pagrindą, kuomet galima reikalauti (teikti ieškinį) dėl išlaikymo pakeitimo – tai juridškai reikšmingi faktai, t.y. po teismo sprendimo, kuriuo buvo priteistas išlaikymas, priėmimo iš esmės pasikeitusi išlaikymo teisinio santykio šalių turtinė padėtis. Galimi keli situacijos variantai: išlaikymą teikiančio tėvo (motinos) turtinės padėties pagerėjimas ar pablogėjimas arba paties vaiko, kuriam priteistas išlaikymas, turtinės padėties pagerėjimas ar pablogėjimas arba vaiko poreikių padidėjimas arba sumažėjimas.

CK 3.201 straipsnio 1 dalis nustato, kad esminę reikšmę turinčios aplinkybės – šalių turtinės padėties pasikeitimas turi būti *esminis*, tai pasakytina tiek apie išlaikymą teikianti tėvą (motiną), išlaikymą gaunantį vaiką, tiek apie kitą iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas ir kuris disponuoja išlaikymui skirtomis lėšomis. Ši nuostata leidžia teismui kiekvienu konkrečiu atveju maksimaliai individualizuoti CK normų taikymą ir išsaugoti protingą tiek vaiko interesų, jo poreikių tenkinimo, tiek tėvų galimybių pusiausvyrą. Minėta teisės norma įpareigoja teismus, nagrinėjančius ginčus dėl išlaikymo vaikams dydžio ar formos pakeitimo, neapsiriboti bendro

pobūdžio faktais apie asmenis, turinčio pareigą teikti išlaikymą, turtinę padėtį, bet ją nagrinėti nuosekliau. Būtina nustatyti turtinę padėtį per atitinkamą laikotarpį, t.y. nuo išlaikymo priteisimo momento iki pateikto prašymo sumažinti (padidinti) išlaikymą momento turtinės padėties esminį pasikeitimą - pablogėjimą ar pagerėjimą. Esminį skolininko turtinės padėties pasikeitimą gali lemti tokios aplinkybės: išlaikymą privalančiam teikti asmeniui gimsta vaikai (tiek jam esant susituokus, tiek ne santuokoje), atsiranda skolininko pareiga išlaikyti kitus asmenis (nedarbingus tėvus, sutuoktinį), žymiai sumažėja gaunamos pajamos, tampama nedarbingu arba bedarbiu ir pan. Tokios aplinkybės gali būti teismo įvertintos kaip esminės, sąlygojančios priteisto išlaikymo dydžio mažinimą. Tačiau jei žymiai padidėja išlaikymą teikiančio asmens gaunamos pajamos arba pablogėja to iš tėvų, su kuriuo gyvena nepilnametis, materialinė padėtis, arba sumažėja skolininko privalomų išlaikyti asmenų skaičius, arba vaikas pradeda lankyti mokyklą – visos šios aplinkybės gali sąlygoti išlaikymo padidinimą. Jeigu asmens, privalančio teikti išlaikymą turtinė padėtis nepasikeitė arba pasikeitė nežymiai, keisti priteistą išlaikymą nėra teisinio pagrindo. Be to, LAT 2004 m. kovo 29 d. nutartyje pažymėjo, kad teismas, nagrinėjantis prašymą pakeisti priteisto išlaikymo dydį, nerevizuoja teismo sprendimo, kuriuo šis išlaikymas priteistas. Nesant įrodymų, patvirtinančių esminį išlaikymo poreikio sumažėjimą arba išlaikymo teikėjo galimybių jį teikti pablogėjimą, prašymą sumažinti išlaikymo dydį nepakanka motyvuoti vien tuo, kad jį nustatęs teismas netinkamai sprendė išlaikymo klausimą, nes toks teismo sprendimas galėjo būti skundžiamas institucine tvarka.⁴⁸ Teisėjų kolegija šiame teismo sprendime taip pat pareiškė pastabas pirmosios ir apeliacinės instancijos teismams, kurie ieškovo turtinės padėties pasikeitimo nedetalizavo, nors kiekvienu konkrečiu atveju privalo maksimaliai individualizuoti išlaikymo teikėjo galimybę teikti išlaikymą. Nepraėjus nė metams po teismo sprendimo, kuriuo buvo priteistas išlaikymas, priėmimo ieškovas prašė priteistą išlaikymą sumažinti, nes tai aiškiai neatitinka jo turtinės padėties. Toks ieškovo nurodytas pagrindas nebuvo konkretizuotas. Teismai, nagrinėdami ieškinį dėl išlaikymo vaikui dydžio pakeitimo, jį žymiai sumažino, konstatavę tik bendro pobūdžio faktus apie ieškovo turtinę padėtį: ieškovas turi individualią įmonę, kuri, jo teigimu, yra nemoki, o pragyvenimui gauna lėšų iš kitokios rūšies verslo.⁴⁹ Šie faktai reikšmingi nustatant išlaikymo dydį, tačiau keičiant jau nustatytą išlaikymo dydį, tokių faktų nepakanka. Būtina nustatyti esminį turtinės padėties pablogėjimą, lyginant su turtine padėtimi, kuri buvo teismui nustatant ir priteisiant išlaikymą. Šioje konkrečioje byloje dar viena reikšminga aplinkybė yra ta, kad vaikas – invalidas, kurio ugdymui reikalingos papildomos pastangos, priemonės ir lėšos, todėl išlaikymą teikiantis asmuo privalo teikti įmanomai maksimalias lėšas, būtinas patenkinti vaiko invalido poreikius. Svarbu pabrėžti, kad kiekvienu

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25159> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁴⁹ Ten pat.

atveju bylos šalis, teigdama, kad pasikeitė ar nepasikeitė jos materialinė padėtis, privalo tokį teiginį įrodyti. Skolininko turtinės padėties pasikeitimas konstatuojamas, atsižvelgiant ne vien į jo materialinės padėties pasikeitimus – pablogėjimą ar pagerėjimą, bet į abiejų tėvų tolimesnes galimybes išlaikyti vaiką. Kadangi išlaikymo dydžio pakeitimas priklauso nuo konkrečių faktinių aplinkybių, jų nustatymas tokio pobūdžio bylose negali būti vien ieškinį pareiškusios vieno iš vaiko tėvų pareiga. Vaiko išlaikymo prievolė yra abipusė, todėl abu tėvai turi procesinę pareigą pateikti įrodymus, patvirtinančius jų galimybę teikti išlaikymą.

Nuosekli ir kryptinga LAT formuojama teismų praktika dėl esminio turtinės padėties pasikeitimo sąlygojo teismo pasisakymą dėl esminių aplinkybių, nustatytų civilinėje byloje Nr. 3K-3-30/2005. Reikšminga aplinkybė yra ta, kad pirmosios instancijos teismas, priimdamas nutarimą, iš esmės patvirtino tėvo sutikimą mokėti 350Lt. išlaikymą, netikrindamas, ar šis sutikimas atitinka jo turtinę padėtį. Kolegija konstatavo, kad po teismo sprendimo, kuriuo ne ginčo tvarka priteistas išlaikymas vaikui, nustačius, jog sprendime nustatytas išlaikymas neatitinka įstatymo nuostatų dėl jo proporcingumo, t.y. privalančiojo jį teikti galimybių, yra pagrindas kreiptis į teismą su ieškiniu dėl priteisto išlaikymo pakeitimo, nors šalių turtinė padėtis realiai nepasikeitė.⁵⁰

Keičiant išlaikymo dydį dėl išlaikymą privalančio teiki tėvo (motinos) turtinės padėties pasikeitimo būtina atsižvelgti į dar vieną itin svarbią aplinkybę – *dėl kokių priežasčių iš esmės pablogėjo skolininko turtinė padėtis, ar prie to yra prisidėjęs ir pats skolininkas*. Įstatymo leidėjas CK neįtvirtina imperatyvo teismams atsižvelgti į šią aplinkybę, tačiau tokią pareigą išplaukia iš LAT formuojamos teismų praktikos. Keisti vaikui priteisto išlaikymo dydį, pastarąjį mažinant dėl pablogėjusios išlaikančiojo padėties galima ne tik nustačius esminį tokios padėties pasikeitimą, bet taip pat, kad tėvas (motina), privalantis vykdyti išlaikymo pareigą, *neprisidėjo savo kaltais veiksmais prie savo turtinės padėties pablogėjimo*.⁵¹ Skolininko kaltė bloginant savo turtinę padėtį gali pasireikšti įvairiais veiksmais: švaistant savo turtą alkoholinių ar narkotinių medžiagų vartojimui, azartiniais lošimais, nemokėjimu už komunalines paslaugas, taip didinant išsiskolinimus ir pan. Tėvams į sunkią turtinę padėtį patekus dėl savo nerūpestingo elgesio, jie negali remtis susidariusia sunkia turtine padėtimi prašydami mažesnio išlaikymo dydžio nustatymo. Tėvų neatsakingumas vaiko atžvilgiu, nederamas žalingą įtaką darantis tėvų elgesys, dėl kurio gali būti apribojamos tėvystės teisės taip pat pripažintinos tomis priežastimis, kurios nepateisina išlaikymo dydžio mažinimo.⁵² Tėvų sveikatos pablogėjimas, kai jį įtakoja

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-30/2005m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27622> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25159> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-259/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25193> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

nuolatinis girtavimas ir asocialus gyvenimo būdas, nėra svarbios priežastys, pateisinančios tinkamo dydžio išlaikymo netekimą.

Teismų praktikoje susiduriama su atvejais, kuomet išlaikymą vaikui privalantis teikti asmuo savo noru pereina į mažiau apmokamą darbą. Šiais atvejais teismui tenka itin sudėtinga užduotis nustatyti, ar toks skolininko elgesys buvo savanoriškas apsisprendimas, ar vis dėl to darbo rinkoje esančių objektyvių priežasčių rezultatas. LAT nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-1017/2003m. ieškovė, atsiliepiamą į atsakovo kasacinį skundą, grindė argumentais, vienas kurių – atsakovas sąmoningai perėjo dirbti į darbą, kuriame gauna mažesnę atlyginimą. Anot jo, taip jis elgiasi kiekvieną kartą, kai yra sprendžiamas išlaikymo dukrai klausimas: kai ieškovė kreipėsi į teismą dėl išlaikymo priteisimo, atsakovas visai išėjo iš darbo. Kasacinis teismas detaliai analizavo bylos faktines aplinkybes, kuriomis remiantis ieškovė prašė padidinti vaikui teikiamo išlaikymo dydį, bei atsakovo argumentus dėl negalėjimo mokėti padidintą išlaikymą. Teisėjų kolegija konstatavo: ieškovės kreipimosi metu atsakovas dirbo UAB „Skaidula“ kompiuterinės technikos skyriaus vadovo pareigose, gaudamas atlyginimą, pakankamą, kad būtų galima priteisti dukros išlaikymui 250 Lt. periodinių išmokų, tuo tarpu atsakovo perėjimas į kitas pareigas, pagrindinio darbo užmokesčio 300 Lt. nustatymas bei pradėjimas dirbti puse etato, negali būti vertinamas kaip aplinkybės, patvirtinančios, jog atsakovo turtinė padėtis nėra iš esmės pasikeitusi,⁵³ t.y. teismas konstatavo, kad išlaikymą privalančio teikti tėvo materialinė padėtis yra iš esmės pablogėjusi. Tačiau atsižvelgdamas į prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą bei tai, kad išlaikymas yra skirtas kasdieniniams poreikiams tenkinti, kasacinis teismas akcentavo, jog vaikui augant paprastai didėja ir jo išlaikymo išlaidos, todėl svarbus ir vaiko išlaikymo stabilumo išsaugojimas. Tuo tarpu iš byloje nustatytų faktinių aplinkybių negalima teigti, kad atsakovas atsižvelgia į tokią turimą išlaikymo pareigą ir stengiasi ją tinkamai įvykdyti, todėl teismas, priimdamas sprendimą padidinti išlaikymo dydį, tinkamai ėmėsi priemonių vaiko teisėms ir interesams apsaugoti.⁵⁴

Sprendžiant priteisto išlaikymo mažinimo klausimą išlaikymą teikiančiam asmeniui perėjus į mažiau apmokamą darbą arba esant atleistam iš darbo, būtina atsižvelgti į jo turimas santaupas bei atleidžiant iš darbo gautas išmokas. Tais atvejais, kai atleidžiant iš darbo išmokama vienkartinė išmoka, teismai ne visuomet teisingai nustato skolininko turtinės padėties pablogėjimo momentą, su kuriuo siejama sumažinto išlaikymo išieškojimo pradžia. Jeigu skolininkas, atleidžiamas iš darbo, gavo, pavyzdžiui, 15 mėnesių vidutinio darbo užmokesčio dydžio vienkartinę išmoką, tai reiškia, kad visą šį laikotarpį jo turtinė padėtis dar nebuvo iš esmės pablogėjusi. Taigi buvo disponuojama tokio paties dydžio alga, į kurią atsižvelgiant buvo

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1017/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24235> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁵⁴ Ten pat

nustatytas vaiko išlaikymas. Vadinasi, darbo pajamos (o kartu ir turtinė padėtis, jeigu skolininkas neturi kitų pajamų) iš esmės sumažėjo ir išlaikymo dydis gali būti mažinamas nuo to laiko, kaip parėjo minėtų 15 mėnesių nuo skolininko gautos vienkartinės išmokos. Tokios teismų praktikos formavimo linkme pasisakė LAT 2005 m. gegužės 11 d. nutartyje.⁵⁵ Darytina išvada, kad asmens, privalančio teikti išlaikymą, perėjimas į mažiau apmokamą darbą arba tapimas bedarbiu negali būti vertinamas kaip aplinkybė, savaime patvirtinanti turtinės padėties pablogėjimą, dėl kurio mažintinas priteistas išlaikymas. Kitaip sakant, išlaikymą teikiančio ar privalančio teikti tėvo (motinos) turtinė padėtis nėra viską nulemianti ta prasme, kad bet kuriuo atveju išlaikymas privalo užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas.

Dar vienas aptartinas pagrindas keisti priteistą išlaikymo dydį – tai *pasikeitę vaiko poreikiai*. Pagrindas mažinti išlaikymo didį galimas, kai vaiko poreikiai sumažėja, nes tai, pavyzdžiui, sąlygoja vaiko, sirgusio sunkia liga, pasveikimas arba tai, kad vaikas pradeda dirbti arba įgyja tam tikro turto. Pastaraisiais atvejais būtina atsižvelgti, dėl kokių priežasčių vaikas pradėjo dirbti: jei tai sąlygojo sunki šeimos materialinė padėtis, tuomet vaiko uždirbamos lėšos neturi būti pagrindu mažinti kam teikiamą išlaikymą. Tas pats pasakytina ir apie vaiko turimą turtą, kurį vaikas paveldėjo arba gavo kaip dovaną, šio turtas turi būti išsaugomas ateičiai, o ne naudojamas vaikui išlaikyti. Tačiau teismų praktikoje daugiau teisminių ginčų dėl padidėjusių vaiko poreikių bei vaiko turtinės padėties pablogėjimo, todėl būtina pastaruosius detalizuoti. Vadovaujantis tuo, kad išlaikymas yra turtinė asmeninė prievolė, kurios negalima atsisakyti vykdyti ar perkelti vykdymą kitiems asmenims, lėšos, skiriamos padidėjusiems, naujai atsiradusiems vaiko poreikiams tenkinti, negali būti skiriamas tik tėvo (motinos) su kuriuo gyvena vaikas, sąskaita. Kiekvienas asmuo, būdamas savo vaiko tėvu (motina), turi įvertinti, kad išlaikymas yra skirtas vaiko kasdieniniams poreikiams tenkinti, vaikui augant paprastai didėja jo išlaikymo išlaidos.⁵⁶ Dėl šios priežasties bei siekiant išsaugoti išlaikymo stabilumą, tėvai privalo dėti maksimalias pastangas bei sąžiningai siekti užtikrinti savo vaiko teisę į išlaikymą, kurios apimtis kinta, keičiantis vaiko amžiui, jo sveikatos būklei, atsirandant naujiems poreikiams.

CK 3.201 straipsnio 2 dalis numato specialų priteisto išlaikymo padidinimo pagrindą - priteisto išlaikymo dydis gali būti padidintas atsiradus *papildomoms vaiko priežiūros išlaidoms* (vaiko liga, sužalojimas, slaugymas ar nuolatinė priežiūra); prireikus teismas gali priteisti atlyginti ir *būsimas vaiko gydymo išlaidas*. Papildomos vaiko priežiūros išlaidos turi būti extraordinarios, kurios nėra įprastos, atsiradusios dėl įvairių objektyvių priežasčių. Papildomų vaiko priežiūros išlaidų priežastys yra nurodytos minėtoje normoje – tai vaiko liga, sužalojimas,

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gegužės 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-306/2005m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28181> ; prisijungimo laikas: 2005-07-20.

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-5/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24143> ; prisijungimo laikas: 2005-07-20.

slaugymas ar nuolatinė priežiūra, tačiau šis sąrašas nėra baigtinis. Teismas savo nuožiūra, atsižvelgdamas į bylos faktines aplinkybes, ir kitus veiksnius gali pripažinti papildomomis vaiko priežiūros išlaidomis. Be to, tai gali būti taikoma, nepriklausomai nuo to, kokio forma buvo priteistas išlaikymas. Minėtas CK straipsnis taip pat numato galimybę priteisti atlyginimą būsimų vaiko gydymo išlaidų, pavyzdžiui, ateityje prireiks vaikui atlikti specialius brangiai kainuojančius tyrimus, procedūras ar operaciją, tuomet iš išlaikymą teikiančio tėvo (motinos) galima priteisti dalį ar visą būsimų išlaidų sumą. Tokia teisės norma suponuoja vaiko teisių ir interesų apsaugos užtikrinimą. Pagrindu priteisti būsimas vaiko gydymo išlaidas gali būti aplinkybė, kad vaikas yra invalidas, nuolat stebimas medikų, dėl ko patiriamos kelionės išlaidos. Jeigu vaiko sveikatos būklė dėl ligos yra neprognozuojama, tuomet būtina, kad tėvas (motina), su kuriuo gyvena vaikas, turėtų pinigų sumą, kuri užtikrintų neatidėliotiną ir skubią pagalbą esant ligos paūmėjimui (kelionės išlaidoms, skubiems tyrimams, vaistams, vitaminams ir kt.). Tokio teisės aiškinimo laikėsi kasacinis teismas 2004 m. kovo 29 d. nutartyje, teigdamas, kad toks būsimų vaiko gydymo išlaidų priteisimas užtikrina vaiko teisių ir interesų apsaugą.⁵⁷ Papildomos išlaidos turėtų būti nustatomos remiantis tokiais duomenimis: Medicininės socialinės ekspertizės komisijos ar teismo paskirtos medicininės ekspertizės komisijos išvada apie papildomų išlaidų reikalingumą; byloje surinktais įrodymais apie turėtų išlaidų realumą ir dydį.

Išlaikymo formos pakeitimo reglamentavimui skirta lakoniška CK 3.201 straipsnio 3 dalis, kuri numato, kad priteisto išlaikymo forma gali būti pakeista pagal ieškinį asmenų, kurie turi teisę kreiptis į teismą su ieškiniu dėl priteisto išlaikymo dydžio pakeitimo. Išlaikymo forma keičiama pirmiausiai atsižvelgiant į vaiko požiūriu svarbius, rūpimus ir vaikui naudingus dalykus. Vaiko išlaikymui užtikrinti turi būti parinktas vaikui naudingiausia išlaikymo forma, kuri užtikrintų nuolatinį lėšų teikimą vaiko pragyvenimui. Minėtoje CK dalyje nėra nurodyta, kokioms sąlygoms esant galimas išlaikymo formos pakeitimas. Todėl tikroji normos esmė gali būti nustatyta sistemiškai analizuojant visą straipsnio turinį, atsižvelgiant į išlaikymo instituto tikslą bei vadovaujantis prioritetiniu vaiko interesų apsaugos ir gynimo principu. LAT, formuodamas vienodą teisės aiškinimo ir taikymo praktiką, konstatavo, kad pagal CK 3.201 straipsnio 1 ir 2 dalis pagrindas pakeisti priteisto išlaikymo dydį yra iš esmės pasikeitusi šalių turtinė padėtis arba atsiradę papildomi vaiko poreikiai. Sistemiškai aiškinant straipsnio nuostatas, šios aplinkybės taikytinos ir 3 dalyje numatytu atveju, kai sprendžiama dėl išlaikymo formos pakeitimo.⁵⁸ Taigi esant analogiškiems pagrindams, kaip ir priteisto išlaikymo dydžio pakeitimui, gali būti keičiama priteisto išlaikymo forma. Šiame straipsnyje nėra numatyta jokių

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-231/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25156> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-96/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9141> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

apribojimų vieną išlaikymo formą pakeisti bet kuria kita CK 3.196 straipsnyje numatyta išlaikymo forma, todėl vaiko išlaikymui priteisto sumos gali būti keičiamos į tam tikro turto vaikui priteisimą bei atvirkščiai. Kartu CK 3.201 straipsnio 1-3 dalys numato teismo diskrecijos teisę, bet ne pareigą tenkinti prašymą dėl išlaikymo dydžio ar formos pakeitimo.

Nagrinęjant ginčus, kuriuose prašoma pakeisti išlaikymo formą, kai išlaikymas vaikui buvo priteistas turtu, būtina tinkamai įvertinti Konstitucijos garantuojamą asmenų, taip pat ir vaikų, nuosavybės teisių neliečiamumą. Todėl be faktinių bylos aplinkybių dar turi būti įvertintas ir vaiko nuosavybės teisių apsaugos aspektas. Keičiant tokią išlaikymo formą kita, vaikas negali nukentėti nei kaip turto savininkas, nei kaip išlaikytinis.

Esant išlaikymo teisinių santykių dalyvio prašymui pakeisti išlaikymą, kai jis buvo priteistas periodiniais mokėjimais, teismas privalo vertinti eilę svarbių faktinių bylos aplinkybių, kurios būtų pagrindu pakeisti išlaikymo formą. Jeigu periodiniai mokėjimai nėra įmanomi dėl skolininko pajamų neturėjimo arba dėl jų nepakankamumo, taip pat jei vaikui priteistas turtas sunaikinamas arba dėl kitos priežasties negali būti naudojamas vaiko poreikiams tenkinti, tai gali būti pagrindas keisti išlaikymo formą. Išlaikymo negavimas arba pareigos išlaikyti nevykdymas neatitinka vaiko interesų ir negali būti teismo toleruojamas. Vaikams neatidėliotinas ir jiems gyvybiškai svarbus nuolatinis poreikis būti išlaikomiems sąlygoja tai, kad turi būti sprendžiamas išlaikymo formos pakeitimas. Tai ypač pasakytina apie situaciją, kuomet dėl išlaikymo pareigos nevykdymo susidaro įsiskolinimas. LAT minėtoje nutartyje susidariusį įsiskolinimą traktuoja kaip skolininko turtinės padėties pasikeitimą, sudarantį pagrindą peržiūrėti teikiamo išlaikymo formą, kadangi kyla grėsmė vaiko interesams. CK 3.201 straipsnio 1 dalies prasme reiškia, kad keičiasi ne tik tėvų turtinė padėtis, bet blogėja ir kitos išlaikymo prievolės šalies – nepilnamečių vaikų – materialinė padėtis: nuolat didėjantis išlaikymo įsiskolinimas sąlygoja, jog faktiškai tėvų mokamos išlaikymo sumos (jei tokia apskritai mokama) nepakanka vaikų visaverčiam išlaikymui. Išplėstinė teisėjų kolegija konstatavo, kad išlaikymo periodiniais mokėjimais žymus įsiskolinimas gali būti vertinamas kaip pagrindas persvarstyti vaiko išlaikymo teikimo formą pagal CK 3.201 straipsnio 3 dalį, jeigu kitokios formos taikymas yra įmanomas ir naudingas vaiko interesų požiūriu.⁵⁹ Jei nuolatinio lėšų šaltinio nėra nei mokėjimams, nei skolos padengimui, tai gali būti svarstoma dėl susidariusio įsiskolinimo ir būsimo išlaikymo formos pakeitimo. Kiekvienu konkrečiu atveju būtina nustatyti, ar skolininkas turi turto, kurį realizavus būtų gautos pajamos ir skolos sumokėjimui, ir periodiniams mokėjimams. Taip pat būtina svarstyti, ar vaiko teisių užtikrinimui yra naudinga vietoj įsiskolinimo ir visų ar dalies būsimų periodinių mokėjimų priteisti turtą. Svarbu, kad visais atvejais išlaikymo formos pakeitimas

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-96/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9141> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

užtikrintų realų ir neatidėliotiną įsiskolinimo padengimą bei tolimesnio išlaikymo vaikui teikimą. Susidaręs įsiskolinimas gali būti padengiamas teismo sprendimo priverstinio vykdymo tvarka realizuojant turtą varžytinėse, bet taip pat gali būti svarstoma ir kita galimybė – priteisti turto, savo verte ekvivalentiško įsiskolinimui ir būsimų mokėjimų iki vaikas sulauks pilnametystės sumai. Ar konkrečiu atveju tai priimtina, spęstina pagal tai, ar prievolė mokėti lėšas periodiškai yra vykdoma, ar skolininkas realiai pajėgus ateityje teikti periodinius mokėjimus ir likviduoti susidariusią išlaikymo skolą. Be to, būtina įvertinti ir kitas reikšmingas aplinkybes, susijusias su turto perdavimo pasekmėmis ir procedūra. LAT formuoja teismų praktiką, jog turto perdavimas vaikams reiškia, kad vaikai tampa savininkais, o vaikų tėvas (motina) netenka turto ar jo dalies. Vaikai turi prisiimti turto savininkų prievoles (mokėti mokesčius, susijusius su turtu, turėti lėšų turto išlaikymui ir kt.), todėl turtas gali būti perduodamas gerai pasvėrus, ar vaikams iš tikrųjų naudinga turtą gauti dėl naujai atsirandančių pasekmių. Kita vertus, kadangi tėvas (motina) turto ar jo dalies netenka, tai turi būti įvertinta, ar jo teisės nėra pernelyg pažeidžiamos.⁶⁰ Taigi būtina užtikrinti balansą tarp būsimų vaiko pareigų, susijusių su turtu, bei tėvo (motinos), netenkančio turto, galimybės spęsti būsto problemas. Įsiskolinimo likvidavimas taip pat gali būti vykdomas priverstinai realizuojant skolininko turtą varžytinėse. Tačiau jei turto perdavimu vaikams galima likviduoti įsiskolinimą ir užtikrinti būsimų periodinių mokėjimų įvykdymą, o turto atidavimas natūra vaikams yra naudingas, tai nebūtų protinga vien formaliais sumetimais naudotis priverstine išieškojimo tvarka. Tai ypač pasakytina apie situacijas, kai vaikui iki pilnametystės lieka palyginti nedaug laiko, o turtas yra nekilnojamas. Tuomet gyvenamosios patalpos gavimas nuosavybės teise užtikrina realias vaikų reikmes. Įsiskolinimo panaikinimas turto realizavimo varžytinėse keliu nebūtų naudingas šeimyninių ir vaikų poreikių požiūriu, jei reikėtų realizuoti ne visą, o tik dalį turto. Varžytinių pasekmėje turtas gali būti įgytas pašalinių asmenų, kurie gautų teisę kartu gyventi. Tai galėtų neigiamai paveikti vaikų gyvenimo sąlygas ir todėl turto realizavimas pašaliniams asmenims abejotinas. Tuo tarpu nekilnojamojo turto išlaikymui vienkartinis priteisimas nutrauks tęstinį vaikų teisių į išlaikymą pažeidimą, toks išlaikymo formos parinkimas pripažintinas efektyviu, užtikrinančiu vaikams sąlygas normaliai vystytis. Tokiu būdu sudaromos realios prielaidos tam, kad būtų pasiekti CK 3.192 str. 2 d. numatyti išlaikymo prievolės pagrindai.

Nagrinęjat ginčus dėl išlaikymo vaikams formos (ir/ar dydžio) pakeitimo, būtina atsižvelgti į kitų asmenų, nesančių išlaikymo teisinio santykio dalyvių, turtinius interesus, tai ypač pasakytina apie išlaikymą privalančio teikti asmens kreditorius. CK 3.196 ir 3.201 straipsniai – tai specialiosios šeimos teisės normos, nustatančios teisės į išlaikymą įgyvendinimo

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-96/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9141>; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

sąlygas ir tvarką. Šiose teisės normose numatytos išlaikymo formos (ir dydžio) pakeitimo sąlygos realizuoja prioritetingą vaiko teisių ir interesų apsaugos principą. Vadovaujantis šiuo principu, keičiant vaiko išlaikymo formą, gali būti pažeidžiami kitų asmenų interesai, tarp jų ir kitų išieškotojų. Iš esmės prašymas pakeisti nustatytą išlaikymo formą – periodinius mokėjimus – į išlaikymą, priteisiant tam tikrą turta, kai iš anksto žinoma apie išlaikymo teikėjo įsiskolinimą kitam kreditoriui, reiškia, kad apsunkinamas kito kreditoriaus reikalavimas nukreipti skolos išieškojimą į tą turta. Todėl siekdamas užtikrinti priešingų interesų pusiausvyrą konkrečioje situacijoje, teismas, aiškindamas ir taikydamas įstatymus, privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. Šiuo klausimu LAT 2003 m. kovo 5 d. nutartyje (3K-3-288/2003m.) konstatavo, kad „vaiko teisė į išlaikymą, užtikrinimą sąlygų, būtinų jo tinkamam vystymuisi, turi būti ginama ir šios teisės apsauga yra prioritetinga, tačiau išlaikymą teikiančiam tėvui (motinai) turint reikšmingų įsiskolinimų ir kitiems kreditoriams, vaiko interesai negali būti tenkinami maksimaliai, kitų kreditorių interesų visiškai nepaisant. Toks kasacinio teismo teisės aiškinimo ir praktikos formavimas užtikrina priešingų interesų pusiausvyros užtikrinimą.

Išlaikymo formos ir dydžio pakeitimas nepakeičia vaiko teisės į išlaikymą, o tik koreguoja tokios teisės realizavimo apimtį. Visais atvejais nagrinėjant ginčus dėl išlaikymo formos ar dydžio pakeitimo turi būti atsižvelgiama į išlaikymo instituto tikslą bei absoliutų prioritetingą vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principo galiojimą, kuris vis dėlto neturėtų pažeisti priešingų interesų pusiausvyros užtikrinimo.

2.1.4. Išlaikymo dviems ir daugiau vaikų priteisimas

Reikalavimas tėvams rūpintis vaiku ir pagal galimybes sudaryti jam sąlygas vystytis yra imperatyvus. Todėl jeigu tėvai turi pareigą rūpintis keliais vaikais, iš kurių vieni kartu negyvena, tai šis tėvas (motina) turi įgyvendinti pareigą išlaikyti visus vaikus, derinant vaikų interesus ir siekiant, kad išlaikymo sąlygos, kiek įmanoma pagal aplinkybes, vaikams būtų sudarytos panašios.

Nagrinėjant ginčus, kai išlaikymas turi būti priteisiamas dviems ar daugiau vaikų, vadovaujamosi tomis pačiomis išlaikymo dydžio ir formos nustatymo bei pakeitimo teisės normomis bei prioritetingą vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu, kaip ir priteisiant išlaikymą vienam vaikui. Tačiau išlaikymo priteisimas, kai jis turi būti teikiamas dviem ar daugiau vaikų, yra reglamentuojamas ir specialioje teisės normoje – CK 3.198 straipsnyje: teismas, priteisdamas išlaikymą dviem ar daugiau vaikų, turi nustatyti tokį išlaikymo dydį, kuris būtų pakankamas tenkinti bent minimalius visų vaikų poreikius. Įstatymų leidėjas keletą vaikų išlaikymui skiria atskirą teisės normą, kadangi išlaikymą privalančio teikti tėvo (motinos) padėtis ne visuomet gali būti pakankama, kad kiekvienam vaikui būtų priteistas išlaikymas, visiškai

atitinkantis tikruosius jų poreikius. Tokiu atveju kiekvienas vaikas privalo gauti išlaikymą, kuris patenkintų bent minimalius jo poreikius. Pabrėžtina, kad ši teisės norma taikoma, nepriklausomai nuo to, ar vaikai gimė tokioje pačioje santuokoje ar skirtingose, ar yra nesantuokiniai, t.y. išieškoma išlaikymo suma visiems vaikams turi būti panaudota lygiomis dalimis (CK 3.198 str. 2 d.), tokiu būdu laikomasi visų vaikų lygiateisiškumo principo. Tačiau šio principo taikymas nėra absoliutus, kadangi įstatymas numato galimybę nukrypti nuo lygių dalių principo ir vienam ar keliems vaikams priteisti didesnę išlaikymą. CK 3.198 straipsnio 2 dalis tokį nukrypimą pateisina tik esant svarbioms priežastims, pavyzdžiui vaiko liga, skirtingi poreikiai, paremti skirtingu vaikų amžiumi ir pan. Įstatyme nepateiktas baigtinis svarbių aplinkybių sąrašas, todėl kiekvienu atveju šį klausimą privalo spręsti teismas, atsižvelgdamas į konkrečios bylos faktines aplinkybes. Teismui suteikiama diskrecijos teisė nukrypti nuo vaikų lygiateisiškumo principo ir tuomet, kai skirtingų santuokų buvę sutuoktiniai turi nevienodų galimybių pakankamai užtikrinti protingus savo ir skolininko vaikų poreikius. Galimos situacijos, kai po santuokos nutraukimo ne visi vaikai lieka gyventi su vienu iš tėvų, pavyzdžiui, vieno vaiko gyvenamoji vieta nustatoma su tėvu, kito – su motina. Nepaisant to, abiem tėvams išlieka prievolė materialiai aprūpinti savo vaikus. Jeigu vykdant išlaikymo pareigą vaikams, kurie negyvena su vienu iš tėvų, pastarasis turi pagrindą spręsti, kad materialiai nukenčia kiti jo vaikai, gyvenantys kartu su juo, tai šis tėvas (motina) turi teisę prašyti vaikų išlaikymo sąlygas suvienodinti. Dėl tokios situacijos yra pasisakęs LAT civilinėje byloje Nr. 3K-3-80/2003m.: tuo atveju, kai vaikai lieka pas abu tėvus, bet vienas iš vaikų aprūpinamas mažiau dėl tėvo (motinos) uždarbio (pajamų) ar tėvų materialinės padėties skirtumo, teismas gali priteisti išlaikymą mažiau aprūpinto vaiko naudai.⁶¹ Šioje byloje motinos materialinė padėtis yra prastesnė nei tėvo; šalių dukra, gyvenanti su motina, yra mažiau aprūpinta nei sūnus, gyvenantis su tėvu. Todėl vaikų pasidalijimas ne visuomet gali būti pagrindu atleisti vaiko tėvą (motiną) nuo vaiko, kuris gyvena su kitu iš tėvų, išlaikymo.

Taigi kai išlaikymas mokamas pagal vieną teismo sprendimą keliems vaikams arba pagal kelis teismo sprendimus, būtina užtikrinti kiekvieno iš vaikų interesų pusiausvyrą, kadangi visi tėvų vaikai turi lygias pozityviosios teisės įtvirtintas teises, kurių prioritetinis įgyvendinimas ir apsauga taip pat yra vienoda.

2.1.5. Pajamos, iš kurių priteisiamas išlaikymas

Išlaikymas apima visas lėšas, būtinas vaikui visapusiškai vystytis, todėl siekiant, kad išlaikymo vaikui dydis nebūtų ribotas išlaikymo šaltinio požiūriu, įstatymo leidėjas numatė, kad nepilnamečiams vaikams priteistas išlaikymas išieškomas iš privalančio jį mokėti tėvo (motinos)

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-80/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9103> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

darbo užmokesčio, taip pat iš visų kitų jų pajamų rūšių (CK 3.199 str.) Kitoms pajamų rūšims yra prilyginamos: grynosios pajamos už darbą žemės ūkyje, autorinis atlyginimas už literatūros, mokslo ar meno kūrinį bei išradimą, dėl kurių išduotas autorystės liudijimas, moksleivių, studentų, doktorantų stipendijos, sumos, gaunamos atlyginti žalai, padarytai suluošinimu ar kitaip sužalojus, taip pat atėmus gyvybę, laimėjimai loterijose, konkursuose, varžybose, dividendai, pensijos. (CPK 737 str.) pagal teismo sprendimą dėl išieškojimo įstatymas taip pat numato galimybę išieškoti iš laikinojo nedarbingumo atveju mokamų socialinio draudimo pašalpų bei bedarbio pašalpų (CPK 738 str.). Visais atvejais išieškant išlaikymą neturi reikšmės, kokia valiuta yra gautos pajamos, taip pat tai, ar pajamos gautos Lietuvoje, ar užsienyje. Tačiau gindamas ir paties skolininko turtinius interesus bei siekdamas užtikrinti priešingų interesų principo įgyvendinimą, CPK 739 straipsnyje pateikiamas baigtinis sąrašas pinigų sumų, iš kurių negali būti išieškomas priteistas išlaikymas: tai kompensacinės išmokos už darbuotojui priklausančių įrankių nusidėvėjimą; kompensacijos už normalių darbo sąlygų nesilaikymą; sumos, mokamos darbuotojui vykstant į tarnybinę komandiruotę, perkeliant, priimant į darbą, pasiunčiant dirbti į kitas vietas; valstybinio socialinio draudimo motinystės (tėvystės) pašalpa; valstybinė pašalpa vaikus auginančioms šeimoms; socialinė pašalpa; laidojimo pašalpa, taip pat kitos tikslinės socialinės pašalpos nepasiturinčioms šeimoms (CPK 379 str.). Išieškojimo reglamentavimo aspektu svarbus CPK 736 straipsnis, numatantis išskaitų iš išlaikymą privalančio teikti asmens darbo užmokesčio ir kitų jo pajamų dydį. Kai išlaikymas išieškomas periodinėmis išmokomis iš skolininkui priklausančio darbo užmokesčio ir jam prilyginamų išmokų, neviršijančių vyriausybės nustatytos minimalios mėnesinės algos (MMA), gali būti išskaitoma iki 50 procentų nuo tokių pajamų, jeigu kitaip nenustatyta pačiame vykdomajame rašte arba ko kito nenustato įstatymai ar teismas. Jeigu skolininko darbo užmokestis ir jam prilyginamos išmokos viršija MMA, tuomet išskaitoma 70 procentų, jeigu ko kita nenustato įstatymai ir teismas. Visais atvejais, kai nurodyto dydžio periodinės išlaikymo išmokos gali būti išskaitytos iš skolininko darbo užmokesčio ir jam prilyginamų pajamų, draudžiama išlaikymą išieškoti iš skolininko turto (CPK 663, 742 str.). Išieškant išlaikymą periodinėmis išmokomis iš skolininko darbo užmokesčio ar kitų pajamų, svarbių funkcijų atlikimas tenka darbdaviui arba kitam išmokančiam asmeniui, nes būtent nuo jo antstolis pradeda išieškojimą pagal vykdomąjį dokumentą. Kartu su vykdomuoju dokumentu antstolis pateikia patvarkymą vykdyti vykdomąjį dokumentą, kuriame nurodoma, kokius veiksmus privaloma atlikti: nurodomas išskaitų dydis, periodiškumas, išskaitytų pinigų pervedimo tvarka. Išskaitų dydis apskaičiuojamas imant pagrindu skolininkui išmokėti priskaičiuotas sumas, atskaičius iš jų mokesčius (CPK 735 str.). Taigi už tinkamą išmokų apskaičiavimą bei sumokėjimą, o taip pat kitų antstolio nurodymų vykdymą yra atsakingas darbdavys (tas pats pasakytina ir apie atvejus, kai asmuo pageidauja

savo noru mokėti išlaikymą periodinėmis išmokomis ir darbdavio prašo išskaityti jį iš darbo užmokesčio). Todėl siekiant užtikrinti išlaikymo išieškojimo tęstinumą, įstatymas įpareigoja asmenį, kuriam buvo pateiktas vykdyti vykdomasis dokumentas, grąžinti jį antstoliui, jeigu su skolininku nutraukiama darbo sutartis arba pasibaigia periodinės išmokos. Tokiu pačiu tikslu darbdavys kartu įpareigojamas nurodyti naują skolininko darbo vietą, jei ji žinoma, ir jo paskutinę gyvenamąją vietą (CPK 740 str.). Išlaikymo išieškojimo vykdymo proceso metu skolininkas privalo informuoti antstolį apie darbo, gyvenamosios vietos pakeitimą bei apie papildomą uždarbį, priešingu atveju teismas gali paskirti iki 1 000 Lt. baudą už minėtų pareigų nevykdymą (CPK 742 str.).

Apibendrinant, kas išdėstyta, reikia pabrėžti, kad išlaikymo tikslo realizavimui itin svarbus yra įstatymo leidėjo reglamentuojamos pajamų rūšys, kaip šaltiniai, iš kurių teismas gali priteisti išlaikymą, bei teisės normomis reglamentuota detali išlaikymo išieškojimo tvarka.

2.1.6. Išlaikymo naudojimas

Išlaikymas – tai nuosavybės teise vaikui priklausantis turtas, tokį turtą uzufukto teisėmis tvarko vaiko tėvai, kol jis sulaukia pilnametystės (CK 3.185 str.). Tėvų uzufukto teisės turinys kinta priklausomai nuo vaiko amžiaus, nes tik dėl amžiaus ir su juo susijusio veiksnio apribojimo vaikas negali be atsakovo pats įgyti, įgyvendinti ir atsisakyti teisių ir pareigų. Siekiant apsaugoti vaikų nuosavybės teises, išlaikymui taikomas CK 3.185 straipsnyje įtvirtintas tėvų ir vaikų turto atskyrimo principas: vaikai neturi nuosavybės teisės į savo tėvų turtą, o tėvai neturi nuosavybės teisės į savo vaikų turtą. Dėl šios priežasties, o taip pat dėl to, kad naujajame CK, skirtingai nei SŠK, vaikas pripažįstamas savarankišku civilinių teisinių santykių subjektu, teismas yra įpareigojamas išlaikymą priteisti vaikui, nepriklausomai nuo vaiko amžiaus, o ne jo turto uzufuktoriui (vaiko motinai ar tėvui, su kuriuo lieka gyventi vaikas), turto administratoriui, išskyrus atvejus, kai vaikui yra nustatyta globa (rūpyba) ir išlaikymas išieškomas globėjui (rūpintojui) (CK 3.203 str.). Teismo sprendime, kuriuo išlaikymas priteisiamas nepilnamečiui, tai turi būti aiškiai nurodyta, tuo tarpu teismai neretai neteisingai taiko materialinės teisės normas, išlaikymą priteisdami vaiko įstatyminiams atstovams. Todėl LAT, laikydamasis vienodos teisės aiškinimo ir taikymo praktikos, šiuo klausimu pasisakė 2003 m. rugsėjo 23 d. priimtoje nutartyje. Išlaikymo teikimas pagal teismo sprendimus, kurie buvo priimti, galiojant SŠK, neatitinka vaikų ir tėvų turto atskyrimo principo. Pagal SŠK vaikų teisės buvo išvestinės iš jo tėvų teisių, todėl išlaikymas teismo sprendimais buvo priteisiamas kito tėvo ar motinos, su kuriuo iš jų gyveno turintys teisę gauti išlaikymą vaikas, naudai. Išlaikymo pareiga yra tęstinė įstatyminė tėvų prievolė, kuri ribojama laiku, t.y. vaiko pilnametyste. Vykdam šią prievolę galiojant 2000 m. CK, kilus ginčui dėl to, kad tėvas ar motina, kurio naudai teikiamas išlaikymas pagal teismo

sprendimus, priimtus iki 2000 m. CK įsigaliojimo, naudoja vaiko lėšas ne vaiko interesais, ar netinkamai paskirsto lėšas pagal vaiko poreikius, nepakankamai pats prisideda prie vaiko išlaikymo, teismas pirmiausiai turi pakeisti išlaikymo prievolės subjektą ir išlaikymą priteisti vaikui⁶², t.y. atskirti vaiko lėšas nuo motinos ar tėvo, su kuriuo jis gyvena, lėšų.

Vaiko ir jo tėvų nuosavybės atskyrimo principas sąlygoja tai, kad CK 3.203 straipsnyje numatomas įpareigojimas, jog vaikui skirtas išlaikymas, kaip ir bet kuris kitas turtas, būtų naudojamas tik jo interesais, o jeigu vaiko tėvai, globėjai (rūpintojai) jį panaudoja ne vaiko interesais, tuomet jis yra išieškomas iš asmens, panaudojusio išlaikymą ne vaiko interesais, turto. Ieškinį dėl tokio išieškojimo turi teisę pateikti vaiko atstovai, valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos ar prokuroras. Be to, vaikui mokamas išlaikymas turi būti naudojamas jam išlaikyti, o išlaikymą teikiantis tėvas (motina) turi teisę reikalauti pateikti ataskaitą, kaip naudojamos išlaikymui skirtos lėšos (CK 3.203 str. 1 d.). Tėvai turi teisę kontroliuoti vienas kitą, nepriklausomai nuo to, ar išlaikymas yra teikiamas geruoju, ar vykdamas teismo sprendimą. Todėl, kai išlaikymas buvo klaidingai priteistas tėvui (motinai), su kuriuo vaikas kartu gyvena, yra apsunkinama ir lėšų panaudojimo kontrolė. Taigi išlaikymo tikslo realizavimui būtina ne tik priteisti tinkamo dydžio bei formos išlaikymą, bet ir tai, kad jis būtų naudojamas išimtinai vaiko interesais.

2.2. Ginčai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo

Kaip jau minėta 1.4 šio darbo poskyriuje, CK 3.169 straipsnis įtvirtina teisės normą, kad vaiko gyvenamoji vieta nustatoma bendru tėvų susitarimu, kai tėvas ir motina gyvena skyrium. Tai atvejai, kai vaiko tėvai gyvena skyrium pripažinus santuoką negaliojančia, nutraukus santuoką, teismui priėmus sprendimą dėl separacijos ar vaikui gimus nesusituokusiems tėvams ir šiems negyvenant kartu. Kadangi vaikų gyvenamosios vietos nustatymas turi būti pagrįstas absoliučiu prioritetingu vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu, todėl šios kategorijos bylose gyvenimas skyrium pripažįstamas ne tik juridinis, bet ir faktinis. Nustatant, ar šio straipsnio prasme tėvai gyvena skyrium, turi būti atsižvelgta į tai, ar tėvai veda bendrą šeimyninį gyvenimą, bendrą ūkį, ar tėvai pasiskirstę funkcijomis vaikų atžvilgiu, ar tėvai gyvena vienoje patalpoje. Nepilnamečio vaiko tėvams nors ir gyvenant vienoje patalpoje, tačiau nevedant bendro šeimyninio gyvenimo, bendro ūkio ir nepasiskirsčius funkcijomis vaikų atžvilgiu pripažintina, kad tėvai gyvena skyrium.

Teismas ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo sprendžia tuomet, kai skyrium gyvenantys tėvai nesusitaria dėl jų nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos, t.y. vaiko

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-874/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24530>; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

gyvenamoji vieta nustatoma teismo sprendimu. Sistemine CK teisės normų analizė leidžia išskirti du atvejus, kai vaiko gyvenamoji vieta nustatoma teismo sprendimu:

1. teismo sprendimu vaiko gyvenamoji vieta nustatoma, kai santuoka pripažįstama negaliojančia, nutraukiama bendru abiejų sutuoktinių sutikimu, vieno sutuoktinio prašymu ar dėl sutuoktinio (-ių) kaltės bei priimant sprendimą dėl separacijos. Tėvams nesusitarus dėl vaiko gyvenamosios vietos nutraukti santuokos bendru sutarimu negalima. Kitais atvejais teismo sprendimu nutraukti santuoką patvirtinamas ir tėvų susitarimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo arba teismas, patvirtindamas susitarimą nutraukti santuoką, išsprendžia ir ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos.
2. kai vaiko tėvai gyvena atskirai, pavyzdžiui santuoka pripažinta negaliojančia arba jie pradėję gyventi atskirai, arba yra nutraukę santuoką prieš įsigaliojant CK, teismas nagrinėja ginčą, nors prieš tai vaiko gyvenamoji vieta buvo nustatyta tėvų bendru susitarimu, ir vaikas gyveno su vienu iš tėvų. Tačiau toks ginčas gali kilti, kai ginčą inicijuoja antrasis iš tėvų, su kuriuo vaikas negyvena, nes jo manymu, vaikas yra netinkamai auklėjamas, prižiūrimas ir pan.

CK 3.174 straipsnis reglamentuoja ginčus dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, kartu įvardindamas asmenis, turinčius teisę inicijuoti tokio pobūdžio civilinę bylą. Ieškinį teismui dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo turi teisę paduoti:

1) vaiko tėvas arba motina. Šiais atvejais kaip atsakovas turi būti nurodomas antrasis iš tėvų, nepriklausomai nuo ieškinio reikalavimo: ar prašoma palikti vaiką gyventi su tėvu (motina), pareiškiančiu reikalavimą, ar su kitu iš jų.

2) nepilnamečių tėvų, neturinčių visiško veiksnumo, tėvai, globėjai (rūpintojai). Jeigu abu vaiko tėvai yra nepilnamečiai ir neemancipuoti ar sudarę santuokos, tuomet keliantys ginčą nepilnamečio tėvai ir jis pats nurodomi kaip ieškovai, o kaip atsakovai – kitas nepilnametis ir jo tėvai, globėjai (rūpintojai).

Visais atvejais vienam iš tėvų pareiškus ieškinio reikalavimą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su juo, o kitam tėvui tokio priešinio reikalavimo nepareiškus, teismas, sprenddamas ginčą, turi nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, nepriklausomai nuo to, ar tas tėvas, su kuriuo nustatoma vaiko gyvenamoji vieta, yra pareiškęs tokį reikalavimą. Nenustačius gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų, vaiko interesai gali būti pažeisti, kadangi nesant tarp tėvų susitarimo galimi tolimesni ginčai, kurių metu vaiką gali supti traumuojanti, psichologiškai neigiamai veikianti aplinka.

Taigi tėvams gyvenant skyrium, vaiko gyvenamoji vieta turi būti nustatoma su vienu iš tėvų, kuris tampa pagrindinis vaiko auklėtojas, kitam tėvui išlaikant vienodas teises dalyvauti

vaiko auklėjime. Realizuojant kito tėvo teisę auklėti ir bendrauti su vaiku, tėvų susitarimu vaikas gali tam tikrą laiką būti pas kitą tėvą nei nustatyta teismo sprendimu. Į tai turi būti atsižvelgiama ypatingai tuomet, kai pats vaikas nori būti ir bendrauti su kitu tėvu. Taigi kai kyla ginčas, tai vaiko gyvenamosios vietos nustatymas su vienu iš tėvų nereiškia, kad kito tėvo (motinos) teisė auklėti vaiką tampa nelygia ar pasunkėja šios teisės įgyvendinimo sąlygos.

2.2.1. Vaiko norų ir interesų svarba bei aplinkybės, reikšmingos nustatant vaiko gyvenamąją vietą

Tarp nepilnamečio vaiko tėvų kilęs ginčas dėl jo gyvenamosios vietos nustatymo sprendžiamas vadovaujantis vaiko interesais bei atsižvelgiant į vaiko norą. Į vaiko norą gali būti neatsižvelgiama, kai vaiko noras prieštarauja jo interesams (CK 3.174 str.). Taigi būtent vaiko interesai, suderinti su jo norais, sudaro pagrindą teismo nutartimi nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų. Vaiko interesus pirmiausia nulemia teigiamas vaiko, kaip sveikos, dorovingos, tvirtos ir intelektualios asmenybės, vystymasis, atsižvelgiant į jo dvasinius, psichologinius, kultūrinius, turtinius ir kitokius poreikius. Be bendrų vaiko interesų yra ir individualūs konkretaus vaiko interesai, kurie priklauso nuo vaiko charakterio bruožų, talentų ir kitų individualių savybių. Be to, Lietuvos teisės sistemoje yra įtvirtintas prioritetingas vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas, reiškiantis, kad tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet kokią kitą veiksmą vaiko individualių interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti. Dėl šios priežasties nustatant vaiko interesų turinį reikia atsižvelgti į objektyvius kriterijus, nes tėvai vaiko interesus supranta skirtingai, priklausomai nuo jų pačių pažiūrų, išsilavinimo, moralinių ir kitokių savybių. Todėl teismas *ex officio* (savo iniciatyva) kiekvienoje byloje turi nustatyti konkretaus vaiko interesus. Teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais, nulemiančiais vaiko, kaip išsilavinusios, sveikos, aukštų moralinių savybių, tvirtos asmenybės, vystymąsi. Vaiko interesų apsauga įtvirtinta teisės aktuose, todėl nustatydamas jų turinį teismas turi atsižvelgti į teisės aktuose įtvirtintas vaikų teises.⁶³ Taigi teismai negali remtis vienu iš vaikų interesų turinio elementų, o turi įvertinti vaiko interesų visumą.

Kaip jau minėta, teismas ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo išsprendžia vadovaudamasis vaiko interesais, atsižvelgdamas į vaiko norą, į vaiko norą gali būti neatsižvelgta, kai vaiko noras prieštarauja jo interesams (CK 3.174 str. 2 d.). Taikant šias nuostatas, būtina įvertinti tai, kad ginčo santykių teisinis reglamentavimas grindžiamas prioritetingu vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu. Tai reiškia, kad teismas, sprenddamas šio pobūdžio ginčą, turi nustatyti, su kuriuo iš tėvų nustatytas vaiko gyvenamąją

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-223/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8531>; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

vieta, tai labiau atitiks vaiko interesus. Vaiko nuomonė išklausiama CK 3.164 ir 3.177 straipsnių nustatyta tvarka (šio darbo 2.3. poskyris), tačiau CK nenumatyta, kad vaiko nuomonė, pareikšta dėl jo gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų, yra išskirtinė ir privaloma teismui. Kadangi dėl įvairių priežasčių vaiko norai ir interese ne visada gali sutapti, jie turi būti vertinami kitų įrodymų visumos kontekste. Vaiko norų vertinimas priklauso ir nuo jų motyvacijos, kurią pateikia vaikas, kadangi vaikas gali likti pas tą iš tėvų, kuris yra mažiau reiklus ir panašiai, tačiau tai gali neatitikti vaiko interesų. Be to, iš vaiko motyvacijos galima nustatyti, ar jo norai nėra trumpalaikiai, pavyzdžiui vaikas gali norėti pagyventi su tėvu ir vėl grįžti pas mamą, nes gyventi su mama jam dabar nusibodo. Tokia motyvacija parodo, kad vaiko noras tėra trumpalaikis ir konkrečios bylos atveju negali nulemti vaiko gyvenamosios vietos nustatymo.

Civilinėse bylose dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo priimami sprendimai turi būti teisėti ir pagrįsti, t.y. ne tik priimami pritaikius esamą tuo klausimu įstatymą, bet ir remiantis patikrintomis ir nustatytomis bylos nagrinėjimo metu faktinėmis aplinkybėmis. Nustatyti faktines aplinkybes teismo procese nėra savitiksliis dalykas. Faktai kiekvienoje byloje nustatomi tik tam ir tik tiek, kiek yra būtina teismui išsiaiškinti, kokią teisės normą reikia taikyti, siekiant teisingai išspręsti teisinį ginčą. Teismo sprendime nepakanka vien nurodyti faktus, kuriuos teismas yra nustatęs: būtina pateikti byloje nustatytų teisiškai reikšmingų faktų analizę sąryšyje su vaiko teisėmis ir interesais. Nagrinėdamas minėtos kategorijos bylas, teismai turi būti itin aktyvūs. Siekiant nesukelti žalos vaiko interesams, ginčai turi būti sprendžiami operatyviai. Apeliacinės instancijos teismai gali rinkti papildomus įrodymus, ar net naujus įrodymus, kurie nebuvo pateikti pirmosios instancijos teisme (CPK 325 str., 334 str. 3 d.), kad ilgas bylos nagrinėjimas nesąlygotų galimą vaiko nutolimą nuo vieno iš tėvų, arba užsitęsusių vaiko gyvenimą netinkamomis sąlygomis.

Taigi teismas turi išsiaiškinti ir nustatyti eilę reikšmingų aplinkybių. Reikšmingų aplinkybių nustatymo aspektu LAT Senatas 2002 m. birželio 21 d. nutarime Nr.35 yra pateikęs teismams išaiškinimą dėl bylos aplinkybių kurios turi būti itin įdėmiai vertinamos.⁶⁴

Spėsdami ginčą dėl gyvenamosios vietos nustatymo turi atsižvelgti į surinktų įrodymų visumą, juos vertinant pagal vidinį įsitikinimą. Svarbiausia teismui atsižvelgti į ginčo sprendimui teisingai išspręsti esminę reikšmę turinčius įrodymus, t.y. tuos įrodymus, kurie patvirtina tėvų galimybes bei pastangas sudaryti vaikui tinkamas sąlygas vystytis, paties vaiko norus ir pan. Nagrinėdami šios kategorijos bylas, teismai turi įvertinti *kiekvieno iš tėvų galimybes bei pastangas užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą*. Minėtame nutarime šiai grupei teisiškai reikšmingų faktų priskirtinos užtikrinimas vaikų „teisės gyventi ir sveikai vystytis, teisės į

⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr.35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26320> ; prisijungimo laikas: 2004-09-30.

identišumą ir jo išsaugojimą, teisės į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę, teisės į garbę ir orumą, teisės laisvai reikšti pažiūras visais su juo susijusiais klausimais, teisės į minties, sąžinės ir religijos laisvę, teisės į mokslą, negalios vaiko teisės į visavertį gyvenimą, vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį, teisės darbo srityje, teisės į saugią aplinką, teisės į valstybės teikiama socialinę paramą ir kt.

Atsižvelgiant į tai, kad vaiko vystymasis apima fizinį, protinį, dvasinį, moralinį, psichinį ir socialinį vystymąsi, teismas turi įvertinti, ar aplinkoje kurioje gyvena kiekvienas iš tėvų, atsižvelgiant į tėvų charakterio savybes, gyvenimo būdą ir kita, objektyviai galimas sąlygų tokiam vystymuisi sudarymas. Sėkmingas vaiko vystymas bus įmanomas tik tada, kai vaiką ir tėvą (motiną), su kuriuo jis gyvena, jungs šiltas dvasinis ryšys. Todėl teismas, sprenddamas, vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, turi nustatyti ir *atsižvelgti į santykius tarp vaiko ir kiekvieno iš tėvų*. Pirmiausia reikia sužinoti paties vaiko pažiūras į jo santykius su tėvais, taip pat remiantis kitais įrodymais nustatyti šių santykių pobūdį. Teismas turi įvertinti, kokie santykiai tarp vaiko ir kiekvieno iš tėvų yra paremti vien tik vaiko pavaldumu tėvui (motinai) ar abipuse meile ir pagarba. Jei santykiai yra konfliktiški, vaiko gyvenamosios vietos nustatymas su šiuo iš tėvų neatitinka vaiko interesų, išskyrus tuos atvejus, kai pats vaikas yra linkęs į konfliktus ar negeri santykiai yra susiklostę su abiem iš tėvų.⁶⁵ Vaiko polinkis į konfliktiškumą gali būti nustatomas psichologinės ekspertizės pagalba.

LAT formuoja teisės normų aiškinimo ir taikymo praktiką, kad „tėvų teisės auklėti vaiką yra lygios, todėl *įstatymai neįtvirtina tėvų pirmenybės teisės į vaiką nustatant vaiko gyvenamąją vietą, priklausomai nuo tėvų lyties*. Nepilnoje šeimoje nėra adekvataus vyriško ir moteriško elgesio modelio, todėl, atsižvelgus į konkrečias bylos aplinkybes, vaiko amžių, teismas gali berniuko gyvenamąją vietą nustatyti pas tėvą, o mergaitės – pas motiną. Vaiko lytis gali nulemti tokiais atvejais, kai pagal bylos aplinkybes, gyvenamosios vietos nustatymas su bet kuriuo iš tėvų vienodai atitiks vaiko interesus.⁶⁶ Nors įstatymai ir nenumato kokių nors pirmenybių motinos atžvilgiu, tačiau LAT yra konstatavęs, kad mažamečiui vaikui yra reikalinga didesnė motinos globa, todėl motina, esant kitoms tėvų sąlygoms vienodoms, turi pirmenybės teisę vaiką auklėti.⁶⁷ Tačiau nenustačius vienodų tėvų sąlygų, pirmenybė nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su motina neturi būti teikiama. Ar kitos tėvų sąlygos yra vienodos, tai visuomet konkrečios bylos fakto klausimas.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-357/2005m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28393> ; prisijungimo laikas: 2005-09-03.

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9275> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-474/2000m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=18502> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

Tais atvejais, kai šeimoje yra keletas vaikų, ginčas dėl vaikų perdavimo auklėti taip pat sprendžiamas vadovaujantis jų interesais. Nustatant vaikų gyvenamąją vietą, tokiu atveju reikia atsižvelgti į vaikų savitarpio santykius, jų prisirišimą vienas prie kito, amžių ir kt. Vaikų išskyrimas gali juos traumuoti ir neigiamai atsiliepti jų vystymuisi bei auklėjimui. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, visi vaikai gali būti palikti auklėti vienam iš tėvų. Kai vaikai yra mažamečiai, gyvendami atskirai, jie gali atprasti vienas nuo kito bei susvetimėti. Todėl jeigu abu tėvai gali užtikrinti panašias materialines, socialines sąlygas vaikams vystytis, teismai privalo atsižvelgti į kitas bylos aplinkybes, kurios galėtų nulemti kiekvieno iš vaikų gyvenamosios vietos nustatymą. Pavyzdžiui, teismai turi išsiaiškinti, ką sieja artimesni ryšiai: vaiką ir jo tėvą (motiną) ar vaiką ir jo brolių (seserį). Nagrinėdama analogišką kasacinį skundą LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad brolių neišskyrimas atitinka abiejų vaikų interesus, todėl derinant kelis reikšmingus faktus, nulemiančius vaiko gyvenamosios vietos nustatymą su vienu iš tėvų, esant kelis vaiko interesus atitinkančias sąlygas, nulemia tos, kurios labiausiai atitinka jo interesus, šiuo atveju – brolių neišskyrimas, ypač, jei juos išskyrus, bendravimas gyvenant skyrium būtų apsunkintas dėl jų amžiaus, o dėl šios priežasties nutrūktų brolių santykių harmoningas vystymasis.⁶⁸ Darytina išvada, kad sprendžiant kelių vaikų gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, abiejų tėvų lygiateisiškumas auklėjant vaikus negali būti realizuojamas išskiriant vaikus, nes vaikai gali būti išskirti tik tuo atveju, jeigu tai atitinka jų interesus. Teismai, aiškindamiesi vaikų interesų turinį, turi remtis ne vien atskirais vaiko norais, o byloje surinkta įrodymų visuma. Be to, jei dviejų ir daugiau vaikų gyvenamoji vieta nustatoma su motina ir tai atitinka kiekvieno iš vaiko interesus, negali būti vertinama kaip privilegija motinai dėl lyties ar tėvų lygios teisės auklėti vaikus pažeidimas.

Tėvo bei motinos gyvenimo sąlygų įvertinimas taip pat įtakoja vaiko gyvenamosios vietos nustatymą, visais atvejais turi būti užtikrintas vaiko sveikas vystymasis, dvasinis bei moralinis ugdymas. Gyvenimo sąlygoms priskirtina tai, ar tėvas (motina) turi nuosavą būstą, ar jį nuomojasi, gyvena pas tėvus ar gimines; kiek asmenų gyvena šiame būste, ar vaikui ten bus pakankamai vietos, ar jis turės savo erdvę ir pan. Siekiant tinkamai užtikrinti vaiko teises į saugią aplinką, kuri sudarytų galimybes visapusiškai vystytis, atsižvelgtina į objektyvias gyvenimo sąlygas, įvertinant, kad vaiko interesai reikalauja suteikti vaikui galimybę turėti savo aplinką (tiek fizine, tiek socialine prasme), kurioje jis galėtų būti, užsiimti vaiko vystymuisi reikalingais dalykais, žaisti, būti apsaugotas nuo suaugusių kasdienių rūpesčių ir problemų, tokiu būdu realizuojant vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį bei teisės į mokslą įgyvendinimą.

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1296/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9464>; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

Pažymėtina, kad jeigu vaiko gyvenamoji vieta bus nustatyta su tuo iš tėvų, kuris gyvena ne Lietuvos Respublikos teritorijoje, tai savaime nereiškia vaiko teisių pažeidimo, jei bus sudaromos sąlygos vaikui bendrauti su kitu iš tėvų bei giminėmis. Jei bylos nagrinėjimo metu yra objektyvaus pagrindo manyti, kad šios sąlygos nebus užtikrinamos arba bus pažeidžiama vaiko teisė į identiškumo išsaugojimą dėl auklėjimo kitos kultūros, religijos sąlygomis – visa tai gali būti pagrindas pripažinti, kad sąlygos vaiko teisių įgyvendinimui nebus sudarytos.

Sprendžiantį klausimą, kuriam iš tėvų palikti vaiką auklėti, būtina nustatyti duomenis apie tėvo (motinos) teistumą ar administracinį baustumą: prieš priimdami sprendimą teismai turi išsiaiškinti, kokius nusikaltimus ir pažeidimus yra padarę tėvai, koks jų pobūdis. Tačiau, vadovaujantis LAT 2002 m. spalio 2 d. nutartimi, galima daryti išvadą, kad tėvų teistumas nėra absoliuti priežastis, dėl kurios vaiko gyvenamoji vieta negali būti nustatyta su tuo iš tėvų. Šioje byloje teismas ištyrė motinos asmeninius bruožus, moralines, dorovines savybes, atsižvelgiant, kad motina yra du kartus teista ir bausta laisvės atėmimo bausmėmis, nedirba, vengusi vaiko priežiūros. Teismas, remdamasis Vaiko teisių apsaugos tarnybos išvados duomenimis, seniūno pažyma ir atsakovės charakteristika bei liudytojų parodymais padarė išvadą, kad motina, atlikusi bausmę, elgiasi tinkamai, rūpinais vaiko priežiūra, todėl nėra pagrindo manyti kad dėl motinos neigiamos praeities būtų negalima vaiką palikti su motina.⁶⁹

Jeigu *tėvai turi kitus sutuoktinius ar sugyventinius*, ginčo sprendimo metu teismas turi išsiaiškinti, *koks šių asmenų požiūris į vaiką* bei galimybę su juo kartu gyventi bei jį auklėti. Taip pat privalu nustatyti sutuoktinių, sugyventinių asmenines, dorovines savybes, jų sveikatos būklę, ar jie neserga pavojingomis lygomis, ar nepiktnaudžiauja alkoholiu ar narkotinėmis medžiagomis. Svarbu, kad sutuoktinis, ar sugyventinis, su kuriuo po teismo sprendimo priėmimo vaikui taip pat reikės gyventi, būtų gerai charakterizuojamas. LAT Nutarimas Nr. 35 įpareigoja teismus išsiaiškinti vaiko ir kitų sutuoktinio ar sugyventinio vaikų, jei jų yra, tarpusavio santykius: ar tarp jų nėra didelio priešiško ar kitų aplinkybių, darančių neįmanomą jų gyvenimą kartu. Visais atvejais, tėvas (motina), su kuriuo nustatoma vaiko gyvenamoji vieta, turi užtikrinti vaikui saugią socialinę aplinką, t.y. apsaugoti vaiką nuo neigiamos įtakos, fizinio ar psichinio smurto, seksualinio išnaudojimo, įtraukimo į nusikalstamą veiklą, ko priežastimi neretai būna asocialus sugyventinis ar sutuoktinis, tokio gyvenimo būdo propagavimas. Todėl nagrinėjant šios kategorijos ginčus, teismai turi išsiaiškinti galimos neigiamos įtakos šaltinius bei paties tėvo (motinos) požiūrį į šiuos neigiamus reiškinius, priemones, kurių jie imasi, kad užkirstų kelią vaiko žalojimui bei suteiktų jam saugią aplinką.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1119/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9274>; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

Nors įstatymai draudžia diskriminuoti tėvą (motiną) dėl tikėjimo, tačiau teismai, turėdami duomenų apie tai, kad jis (ji) priklauso religinei bendruomenei, turi įvertinti tokią įtaką vaiko interesų požiūriu. Reali padėtis rodo, kad religinės bendruomenės ne visuomet yra tradicinės, valstybės pripažintos ar įstatymų nustatyta tvarka įregistruotos. Kitas tokių aplinkybių įtakos nagrinėjimo aspektas yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija⁷⁰ (toliau – EŽTK) bei Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai, kuriais turi vadovautis Lietuvos teismai, nagrinėdami ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo. Europos Žmogaus Teisių Teismas nagrinėjo bylą *Hoffmann v. Austria*⁷¹, kurioje buvo vadovaujama EŽTK 14 straipsnyje numatyta diskriminacijos dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitais pagrindais uždraudimo principu. Šioje byloje teismas nustatė, kad tėvų teisės buvo nepagrįstai traktuojamos skirtingai dėl religinių įsitikinimų, kad nebuvo pagrįsto proporcingumo ryšio tarp taikomų priemonių ir sietino tikslo. Šiai dienai LAT taip pat yra pasiekęs kasacinis skundas, kurio pagrindu 2004 m. gruodžio 1 d. priimta nutartis⁷², reikšminga vieno iš tėvų išpažįstamos religijos klausimais. Šioje byloje buvo nustatyta, kad vaiko motina nuolat medituoja Ošo meditacijos centre „Ojas“, kuris Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos sprendimu atsisakyta įregistruoti kaip religinė bendruomenė. Tačiau apeliacinės instancijos teismas nelaikė šios aplinkybės lemiančia nustatant vaiko gyvenamąją vietą. LAT konstatavo, kad Europos žmogaus teisių teismas 1993 m. birželio 23 d. sprendime *Hoffmann v. Austria* ir 2003 m. gruodžio 16 sprendime *Palau-Martinea v. France* pažymėjo, kad EŽTK 14 ir 8 straipsniuose įtvirtintas draudimas diskriminuoti religijos pagrindu pažeidimas yra tada, kai teismas skiria lemiamą reikšmę pareiškėjo religiniam priklausomumui.⁷³ Priešingu atveju, t.y. jei šiam faktui teismas neteikia lemiamos reikšmės, tai negali būti traktuojama kaip diskriminacijos draudimo, nustatant vaiko gyvenamąją vietą, pažeidimas.

Vadovaujantis vaiko interesais, teismo sprendimo, kuriuo nustatoma jo gyvenamoji vieta, vykdymas gali būti atidedamas. Tai ypač pasakytina apie atvejus, kai vaiko gyvenamoji vieta nustatoma kitame mieste, nei jis bylos nagrinėjimo metu gyvena ir mokosi. Tokiais atvejais teismo sprendimo vykdymas gali būti atidedamas tam tikram laikui, pavyzdžiui, iki mokymosi atostogų pradžios. Jeigu ginčo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo teisme nagrinėjimo metu vienam iš tėvų yra iškelta ir nagrinėjama baudžiamoji byla, tuomet civilinės bylos, kuria

70 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

71 HOFFMANN v. GERMANY (34045/96) [2001] ECHR 584 (11 October 2001) // <http://www.worldlii.org/cgi-worldlii/displ/eu/cases/ECHR/2001/584.html?query=title%28hoffmann+%20near+%2e+germany+%29> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

72 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-659/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27372> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

73 Ten pat.

siekiama nustatyti vaiko gyvenamąją vietą, nagrinėjimas turi būti sustabdomas iki bus išnagrinėta baudžiamoji byla. Teisinis pagrindas sustabdyti civilinę bylą yra tada, jei tarp nagrinėjamos teisme civilinės bylos ir teisinio rezultato kitoje neišnagrinėtoje byloje yra tiesioginis prejudicinis ryšys, t.y. kai kitoje byloje nustatyti faktai turės teisinės reikšmės teismo sprendimui nagrinėjamoje byloje.⁷⁴ Baudžiamojoje byloje tėvą (motiną) pripažinus kaltu bei paskirus laisvės atėmimo bausmę, vaiko gyvenamoji vieta su šiuo tėvu negalės būti nustatyta, todėl vaiko interesų užtikrinimas reikalauja sulaukti baudžiamosios bylos išnagrinėjimo.

Tai, kad nepilnametis vaikas bylos nagrinėjimo metu kelis kartus keičia savo gyvenamąją vietą, patvirtina vaiko gyvenamosios vietos nustatymo būtinybę. Vienas iš vaiko interesų turinio elementų yra turėti savo gyvenamąją vietą, turėti savo namų aplinką. Nors vertinant buitines vaikų ir tėvų gyvenimo sąlygas yra atsižvelgiama į tuo metu konkrečias esančias tėvų gyvenamosios vietos sąlygas, tačiau tai nereiškia, jog nustatyta konkreti vaiko gyvenamoji vieta turi būti būtent ta, kurioje tėvas (motina) gyveno ginčo nagrinėjimo metu. Todėl LAT 2001 civilinėje byloje Nr.3K-3-595/2001m.⁷⁵ pateikė reikšmingą teisės aiškinimą dėl vaiko konkretaus gyvenamojo adreso nurodymo teismo sprendime. Teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje nustačius konkrečią nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą, nurodant jo adresą, kolegijos nuomone, būtų apribota Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta piliečių teisė laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje.⁷⁶ Todėl teismas, išsprendęs šios kategorijos ginčą, rezoliucinėje sprendimo dalyje turi nurodyti, su kuriuo iš tėvų nustatoma nepilnamečio gyvenamoji vieta, nenurodant konkretaus adreso.

Taigi teismai, sprenddami ginčą tarp skyrium gyvenančių tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi jį išspręsti iš esmės ir nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, kadangi vaiko teisė ir interesas yra turėti nuolatinę gyvenamąją vietą. Vertindamas byloje surinktus įrodymus dėl tėvo (motinos) galimybės auklėti vaiką, teismai negali remtis vienu faktu, atmesdamas kitus, o turi įvertinti jų visumą vaiko interesų požiūriu ir padaryti išvadą, su kuriuo iš tėvų, nustačius vaiko gyvenamąją vietą, tai labiau atitiks jo interesus.

2.2.2. Teismo sprendimu nustatytos vaiko gyvenamosios vietos pakeitimas

Sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo neįgyja *res judicata* galios, todėl pasikeitus aplinkybėms, augant vaikui, ar keičiantis jo interesams, galimas pakartotinas ieškinys. CK 3.169 straipsnio 3 dalis numato, kad ginčo sprendimas iš naujo pagal paduotą pakartotinį ieškinį galimas, esant bent vienai iš šių sąlygų:

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-366/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8684> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-595/2001m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=11597> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁷⁶ Ten pat.

- 1) faktinės aplinkybės taip pasikeitė, kad sudaro naują ieškinio reikalavimo pagrindą;
- 2) tėvas (motina), su kuriuo teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, vaiką atidavė gyventi ir auginti kitiems asmenims.

Bet kuriuo iš šių atvejų antrasis iš tėvų gali reikšti pakartotinį ieškinį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo.

Aptariant pirmąją sąlygą, atkreiptinas dėmesys į tai, kad vienos neesminės aplinkybės pasikeitimas negali būti laikomas ieškinio pagrindo pasikeitimu. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuomone, pagrindo pasikeitimas yra tada, kada pasikeičia tos faktinės aplinkybės, kurios turi lemiamos įtakos ginčo sprendimui, pavyzdžiui, vaiko norų pasikeitimas (atsižvelgiant į vaiko amžių ir brandumą), tėvo (motinos) gyvenimo sąlygų pasikeitimas ir panašiai.⁷⁷ Jeigu pirmojo ieškinio dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo nagrinėjimo metu lemiamomis laikytos aplinkybės, kad vienas iš tėvų sudarys geresnes gyvenimo sąlygas, suteiks visapusiškesnį aprūpinimą bei išsilavinimą, galės daugiau laiko skirti bendravimui su vaiku, tai šio tėvo (motinos) išvykimas į užsienį gyventi, dėl ko vaikas nėra prižiūrimas ir auklėjamas, laikytinas iš esmės keičiančiu nustatytas faktines aplinkybes. Apie vaiko tėvo (motinos) ketinimą gyventi užsienyje spęstiną, pavyzdžiui, iš to, kad jis (ji) rūpinasi vizos pratęsimu ir pan. Esminį faktinių aplinkybių pasikeitimą gali nulemti ir tai, kad tėvas (motina), su kuriuo buvo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, nepakankamai atliko tėviškasias pareigas, nesudarė normalių vystymosi sąlygų arba neužtikrino vaiko teisės į saugią socialinę aplinką, teisės į psichinę sveikatą ar sveiko gyvenimo būdo supratimą ir pan. Taigi teismui nustačius, kad yra pažeistos vaiko teisės gyventi su vienu iš tėvų, ir surinkus pakankamai įrodymų, kad nustačius vaiko gyvenamąją vietą su kitu iš jų, vaiko vystymosi, auklėjimo ir gyvenimo sąlygos normalizuotųsi, yra pagrindas vaiko gyvenamąją vietą nustatyti pas tą tėvą (motiną), pas kurį tos sąlygos yra labiau užtikrintos.⁷⁸

Antroji aplinkybė grindžiama tuo, kad atlikdami savo pareigas – auklėti vaikus, tėvai turi pirmumo teisę, lyginat su kitais asmenimis. Tai reiškia, kad tėvams suteikta pirmumo teisė auklėti vaikus, rūpintis jų sveikata, dvasiniu ir moraliniu ugdymu, taip pat spręsti kitus su juo susijusius klausimus. Tik kai nė vienas iš tėvų negali pasirūpinti vaikais, ši pareiga gali būti perduota kitiems asmenims. Todėl, sprendžiant visus ginčus dėl vaikų, būtina laikytis nuostatos, kad vaikui geriausia yra augti savo šeimoje ir būti auklėjamam savo tėvų. Be to, CK 3.168 straipsnio 3 dalis numato, kad tėvai turi teisę reikalauti grąžinti jiems nepilnamečius vaikus iš kiekvieno asmens, laikančio juos pas save ne pagal įstatymą ar teismo sprendimą. Todėl privalu

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-207/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8513> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9275> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių vaikas pakliuvo pas kitus asmenis, ar ilgai jis pas juos yra, ar tuo metu tėvas (motina) tinkamai atliko savo pareigas. Jei vaiko atidavimas kitiems asmenims yra trumpalaikis, pavyzdžiui, sąlygotas to iš tėvų, su kuriuo jis prieš tai gyveno, ligos, ar tarnybinės komandiruotės, jis neturi būti laikomas vaiko nustatytos gyvenamosios vietos pakeitimą lemiančiu faktoriumi.

CPK 178 straipsnyje, apibrėžiančiame įrodinėjimo pareigą, numatyta, kad šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus. Todėl pažymėtina, kad pareiškus ieškinį dėl teismo sprendimu nustatytos vaiko gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų pakeitimo, antrajam iš tėvų tenka pareiga įrodyti, kad iš esmės pasikeitė aplinkybės, dėl kurių buvo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta ar vaikas buvo atiduotas auginti ir auklėti, gyventi su kitais asmenimis.

Nors ir gyvenant atskirai, svarbu, kad tėvai pajėgtų kartu veikti vaiko labui. Dažnas vaiko perdavimas iš vieno tėvo kitam, kai jų gyvenimo būdas, sąlygos, požiūris į vaiką iš esmės yra vienodas, teigiamos įtakos vaiko interesams negali turėti. Todėl teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo turi būti priimamas vadovaujantis išskirtinai vaiko interesais, turinčiais prioritetą prieš ne iš esmės pasikeitusias aplinkybes.

2.3. Vaiko teisė būti išklaustyam

Vaiko teisės būti išklaustyam realizavimas – viena esminių sąlygų, determinuojančių tai, kad nagrinėjant ginčus dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo bus užtikrinamas prioritetingas vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principo įgyvendinimas. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnis garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais su juo susijusiais klausimais. Be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, turi būti skiriama daug dėmesio. Todėl vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklaustyam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų nustatyta tvarka. Realizuojant minėtas tarptautines nuostatas, CK 3.177 straipsnis įpareigoja teismą, nagrinėjant ginčą dėl vaikų, išklausti vaiką, sugebantį išreikšti savo pažiūras, ir išsiaiškinti vaiko norus. Vaiko norų išsiaiškinimas, o kartu ir vaiko išklausymas, itin svarbus teismui sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (CK 3.174 str. 2 d.). Tačiau vaiko teisė reikšti savo nuomonę turi būti įgyvendinta ir nagrinėjant ginčus dėl išlaikymo vaikui priteisimo, nors tai konkrečiai nenustatyta išlaikymo vaikui priteisimo instituto teisės normose. Vaikas, pasinaudodamas savo subjektine teise išreikšti savo nuomonę jį liečiančiu klausimu, kartu įgyvendina savo paties teisių gynimą. Nepilnamečio vaiko dalyvavimas užtikrinant jo teises reglamentuojamas CK 3.164 straipsnyje: kai sprendžiamas bet koks su vaiku

susijęs klausimas, vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, - per atstovą ir priimant sprendimą į jo norus turi būti atsižvelgta, jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams. Apibendrinant šią teisės normą darytina išvada, kad teismams tenka nelengvas uždavinys ne tik išsiaiškinti vaiko norus bei nustatyti vaiko interesus, bet ir įsitikinti, kad vaiko norai neprieštarauja jo interesams. Įstatymas (kaip ir Vaiko teisių konvencija) imperatyviai nenurodo, kelerių metų sulaukęs vaikas, turi teisę būti išklaustas. Tačiau vaiko nuomonės išreiškimas dėl nagrinėjamo ginčo bus tik tuomet vertingas būsimo teismo sprendimo priėmimui, kai jis galės teisingai suprasti savo teisių ir pareigų esmę, net nebūdamas visiškai subrendęs. Vaiko nuomonės išsiaiškinimo tikslas – sužinoti nepilnamečio požiūrį dėl sprendžiamo klausimo, atskleisti vaiko reakciją į galimas teismo sprendimo pasekmės.

Vaiko teisė būti išklaustam gali būti įgyvendinama įvairiais būdais: tiesiogiai, per atstovus ar kitus tam tinkamus asmenis. Visi šie būdai yra galimos alternatyvos, t.y. kiekvienas iš jų nustatytas tam, kad suteiktų vaikui geriausias galimybes išreikšti savo nuomonę laisvai ir informatyviai. LAT Senato Nutarime Nr.35 nurodyta, kad vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, teisme turi būti išklaustas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, - per atstovą. Teismo posėdyje išklausant vaiko pažiūras ir norus, be vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo, gali būti kviečiamas pedagogas ar (ir) psichologas. Vaiko pažiūrų ir norų išklausymo laikui, teismo nuožiūra, gali būti pašalinamas iš teismo salės kuris nors dalyvaujantis byloje asmuo (asmenys), o šiam sugrįžus į posėdžių salę, turi būti pranešti vaiko išreikšti norai.⁷⁹ Vaiko pažiūros ir norai išsiaiškinami per atstovą, vaiko pedagogą auklėtoją ir panašiai, kai vaiko išklausymas teismo posėdyje prieštarautų vaiko interesams dėl vaiko jautrumo ar sveikatos būklės. Teismų praktikoje sutinkama atvejų, kai bylos nagrinėjimo metu tėvai pernelyg piktnaudžiauja vaiko teisės būti išklaustam įgyvendinimu ir vaikas būna apklausiamas net keletą kartų, tokiu būdu pažeidžiant jo psichinę sveikatą. Jeigu vaiko nuomonę atspindi vaiko teisių apsaugos tarnybos išvados, moralinių – buitinių sąlygų patikrinimo aktai, ir nesant pagrindo abejoti vaiko nuomonės dėl jo gyvenamosios vietos tikrumu, tuomet nebūtina vaiką apklausti teisme. Taigi teismai kartu turi užtikrinti ir tai, kad vaikai į bylos nagrinėjimą būtų kuo mažiau įtraukti.

Visais minėtų kategorijų ginčų nagrinėjimo atvejais būtina nustatyti vaiko brandumą, sąlygojantį adekvatų vaiko norų formulavimą ir išreiškimą. Kai vaikas vienareikšmiškai nepasako savo nuomonės, su kuriuo iš tėvų jis nori gyventi, teismas turi sužinoti vaiko pažiūras, prie kurio jis labiau prisirišęs, jei vaikas pakankamai brandus tokias pažiūras išreikšti. Teismas, aiškindamasis, ar vaikas pakankamai brandus, kad suformuluotų ir išreikštų savo norus ir

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr.35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26320> ; prisijungimo laikas: 2004-09-30.

pažiūras, atsižvelgia į vaiko amžių ir išreikštą jų motyvaciją, ir tik teismui suabejojus vaiko gebėjimu suformuluoti ir išreikšti savo norus ir pažiūras, jis gali į teismo posėdį pakviesti ekspertą psichologą ar skirti psichologinę ekspertizę.⁸⁰ Tačiau pažymėtina, kad ekspertai nėra liudytojai, nes jie nepraneša faktinių duomenų, reikalingų bylai teisingai išspręsti, o analizuoja faktus, ir, remdamiesi savo specialiomis žiniomis, juos aiškina.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad vaiko pažiūros ir norai su juo susijusiu klausimu – tai reikšmingi faktai, padedantys nustatyti vaiko interesus ir patį maksimaliausių tų interesų apsaugos būdą bylos nagrinėjimo metu ir priėmus teismo sprendimą.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-659/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27372> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

IŠVADOS

Išanalizavus ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo teisinį reglamentavimą galima daryti šias išvadas:

1. Lietuvos Respublikoje vyksta nuolatinis teisminis ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo nagrinėjimo procesas. Šių bylų nagrinėjimo neišvengiamumas bei jų gausa sąlygoja būtinybę vaikų išlaikymą ir gyvenamosios vietos nustatymą kiek įmanoma nuosekliau apibrėžti teisės normomis. Kadangi minėti ginčai glaudžiai susiję su nuolat besikeičiančia socialine tikrove, todėl jų teisinis reglamentavimas buvo ir lieka aktuali problema, reikalaujanti efektyvaus galiojančių teisės normų adaptavimo.

2. Lietuvos nacionalinė teisės sistema užtikrina ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo reglamentavimo ir nagrinėjimo teisinius pagrindus. Naujasis Civilinis kodeksas, o vėliaus ir Civilinio proceso kodeksas pakoregavo prieš tai galiojusias teisės normas. Tokiu būdu buvo užpildytos iki tol buvusios spragos bei Lietuvos pozityvioji teisė harmoningai suderinta su tarptautinės teisės aktais nagrinėjamoje srityje. Paminėtos tarptautinės konvencijos tapo Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės sistemos dalimis, todėl jomis pagrįstai vadovaujasi ir taiko teismai.

3. Ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo nagrinėjimą bei sprendimo priėmimą išskirtinai įtakoja prioritetinės vaiko teisių interesų apsaugos ir gynimo principas, kuris užima pakankamai aukštą vietą veiksnų, įtakančių sprendimo priėmimą, hierarchijoje. Šio principo įgyvendinimą užtikrina realizavimas vaiko teisės būti išklaustam, kai sprendžiamas bet koks su juo susijęs klausimas. Tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika, ypač išlaikymo vaikams priteisimo bylose, leidžia daryti išvadą, kad prioritetinės vaiko teisių interesų apsaugos ir gynimo principas nėra absoliutus, kadangi turi būti derinamas su priešingų interesų pusiausvyros principu.

4. Įstatymo leidėjo įtvirtinto vaiko interesų prioriteto principo reikšmė yra itin išskirtinė ir tuo požiūriu, kad jis įgyja viršenybę vaiko norų atžvilgiu. Tai taikytina tiek nustatant vaiko išlaikymo formą, dydį ir/ar gyvenamąją vietą, tiek ją keičiant. Šioje srityje formuojama teismų praktika rodo, kad vaiko interesai yra ir esminis determinantas, sąlygojantis tai, kad pasikeitus vaiko interesų užtikrinimo aplinkybėms atsiranda procesinis pagrindas peržiūrėti teismo sprendimą bei materialinis pagrindas jį pakeisti. Teismo sprendimai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo bus laikomi pagrįstais, jei jie atspindės geriausius vaiko interesus. Nagrinėdami ginčus dėl išlaikymo vaikams priteisimo teismai privalo surasti balansą tarp vaiko interesų ir poreikių bei tėvų materialinių galimybių.

5. Teismas, priteisdamas konkretų išlaikymo dydį ir formą, nėra ribojamas ieškovo reikalavimo - gali juos parinkti savo iniciatyva, jeigu, teismo nuomone, tai labiau atitinka vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą. LAT formuojama praktika suponuoja išvadą, kad vaiko interesus geriausiai atitinka išlaikymas kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis, leidžiančiomis užtikrinti kasdienių vaiko poreikių tenkinimą, todėl išlaikymas konkrečia pinigų suma ar priteisiant vaikui tam tikrą turtą yra realizuojama retai, kai tai sąlygoja konkrečios bylos faktinės aplinkybės. Nors įstatymai nenustato konkrečios privalomos kas mėnesį minimaliai mokėti nepilnamečių vaikų išlaikymo sumos, orientaciniu kriterijumi laikytinas vieno minimalaus gyvenimo lygio išlaikymas. Visais atvejais turi būti atsižvelgiama į individualius kiekvieno vaiko poreikius ir tėvų finansines galimybes.

6. Išlaikymo priteisimo dviems ir daugiau vaikų atvejais vadovaujamosi tomis pačiomis išlaikymo dydžio ir formos nustatymo bei pakeitimo teisės normomis bei prioritetinges vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu, kaip ir priteisiant išlaikymą vienam vaikui. Laikantis visų vaikų lygiateisiškumo principo, kiekvienas iš vaikų turi teisę gauti vienodo dydžio išlaikymą, išskyrus teismo nustatytas svarbias priežastis, dėl kurių vienam ar keliems vaikams priteisiamas didesnis išlaikymas. Be to, iš LAT formuojamos praktikos matyti, kad išlaikymas turi būti tokio dydžio, kad galėtų patenkinti bent minimalius kiekvieno vaiko poreikius, kuomet tėvų materialinė padėtis nėra pakankama užtikrinti tikruosius jų poreikius.

7. Vaiko kaip pilnaverčio teisinio subjekto įtvirtinimas pozityviojoje teisėje sąlygoja tai, kad išlaikymo prievolės subjektas yra vaikas, turintis subjektingą teisę gauti išlaikymą iš savo tėvo ir motinos. Tuo tarpu vaiko tėvas (motina), reikalaujantis teismo priteisti vaikui išlaikymą, nėra išlaikymo teisės subjektas, o teisėtas nepilnamečio vaiko atstovas, todėl išlaikymas turi būti priteisiamas pačiam vaikui, o ne tėvui (motinai), su kuriuo nustatoma vaiko gyvenamoji vieta. Vaiko išlaikymo prievolės atsiradimo momentas yra vaiko gimimas, tačiau teisė reikalauti, kad išlaikymas būtų priteistas atsiranda tik tuomet, kai vaiko tėvas (motina) nevykdo savo pareigos materialiai išlaikyti nepilnamečius vaikus, t.y. kai pažeidžiamas prievolės vykdymas.

8. Vaiko ir tėvų turto atskyrimo principas bei vaiko teisinis subjektiškumas sąlygoja tai, jog vaiko naudai priteistas išlaikymas laikytinas nepilnamečio vaiko nuosavybe, kurią tvarko tėvas (motina), su kuriuo nustatyta jo gyvenamoji vieta, uzufukto teisėmis. Išlaikymą teikiantis tėvas įgyja teisę kontroliuoti išlaikymo panaudojimą išimtinai vaiko interesais, tokiu būdu prisidedant prie išlaikymo tikslo realizavimo.

9. Išlaikymo dydį ir formą nustatęs teismo sprendimas neįgyja šalims *res judicata* galios, kadangi vaiko išlaikymo prievolė yra tęstinio pobūdžio, o pačios prievolės turinys kinta, keičiantis vaiko poreikiams bei jo tėvų galimybėms patenkinti šiuos poreikius. Imperatyvus pagrindas, kuomet galima reikalauti (teikti ieškinį) dėl išlaikymo pakeitimo yra juridiskai

reikšmingi faktai, t.y. po teismo sprendimo, kuriuo buvo priteistas išlaikymas, priėmimo iš esmės pasikeitusi išlaikymo teisinio santykio šalių turtinė padėtis.

10. Kasacinių nutarčių analizė leidžia teigti, kad vaiko gyvenamoji vieta nustatoma su vienu iš tėvų, kuris turi geresnes galimybes ir deda didesnes pastangas užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą. Šis tėvas (motina) tampa pagrindiniu vaiko auklėtoju, kitam tėvui išlaikant vienodas teises dalyvauti vaiko auklėjime. Pabrėžtina, kad nei įstatymai, nei teismų praktika neįtvirtina tėvų pirmenybės teisės nustatant vaiko gyvenamąją vietą, priklausomai nuo tėvų materialinės padėties arba lyties. Tėvų lytis gali įtakoti teismo sprendimo priėmimą tais atvejais, kai mažamečiui vaikui yra reikalinga didesnė motinos globa, o kitos esminės sąlygos yra vienodos.

11. Tarp tėvų kilęs ginčas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo sprendžiamas vadovaujantis individualiais vaiko interesais bei atsižvelgiant į vaiko norą, kuriuos teismas *ex officio* nustato kiekvienoje konkrečioje byloje. Vaiko noras neįgyja lemiamos reikšmės, kai jis prieštarauja vaiko interesams. Būtent vaiko interesai, suderinti su norais, sudaro pagrindą teismo nutartimi nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų.

12. Sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo neįgyja *res judicata* galios. Todėl pasikeitus toms faktinėms aplinkybėms, kurios turėjo lemiamos įtakos pirminio ginčo sprendimui, arba tėvas (motina), su kuriuo teismo sprendimu buvo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, vaiką atidavė gyventi ir auginti kitiems asmenims, yra pagrindas pareikšti pakartotinį ieškinį. Ne iš esmės pasikeitusios aplinkybės teismo pripažįstamos kaip nesudarančios pagrindo keisti sprendimu nustatytos vaiko gyvenamosios vietos, tokiu būdu užtikrinant vaiko intereso turėti nuolatinę gyvenamąją vietą apsaugą.

13. Apibendrinus teismų praktiką darytina išvada, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas teisės normų, reglamentuojančių ginčus dėl išlaikymo vaikams priteisimo ir gyvenamosios vietos nustatymo, išaiškinimą atlieka tokiu būdu, kad šis interpretavimas vėliau leidžia teismams kiekvienu konkrečiu atveju kiek įmanoma labiau priartėti prie subjektyviosios nagrinėjamos bylos pusės. Tai suponuoja, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimai ir civilinių bylų kolegijos priimamos nutartys nubrėžia teisinius orientyrus žemesnių instancijų teismams nagrinėjant minėtų kategorijų bylas, kas leidžia išvengti jų priimamų sprendimų prasilenkimo su pozityviaja teise.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr.74-2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
4. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas // Valstybės žinios. 1969, Nr. 21-186.
5. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 str. pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 171-6319.
7. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 30-711.
8. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 89-1706.
9. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 42-1919.
10. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
11. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr.60-1948.
12. Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso // Valstybės žinios. 1997, Nr. 60-1404.
13. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios . 1995, Nr. 40-987.
14. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.
15. Konvencija dėl išlaikymo pareigoms taikytinos teisės // Valstybės žinios. 2001, Nr. 38-1291.
16. Konvencija dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo // Valstybės žinios. 2002, Nr. 51-1934.
17. Konvencija dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje // Valstybės žinios. 2001, Nr. 75-2640.
18. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr.77-3290.
19. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios . 2002, Nr. 77-3288.

20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 184 Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005-2012 metų plano patvirtinimo // Valstybės žinios. 2005, Nr. 25-802.
21. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. IX-1569 Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo // Valstybės žinios. 2003, Nr. 52-2316.
22. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=243269&Condition2=> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
23. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.192, 3.193, 3.194, 3.195, 3.196 ir 3.199 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=147781&Condition2=> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
24. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=220867&Condition2=> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
25. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.192, 3.193, 3.194, 3.195, 3.196 ir 3.199 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (IXP-931) // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=243271&Condition2=ck%203.194> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
26. Utenos rajono apylinkės teismo prašymas Nr.17/2005 // http://www.lrkt.lt/Prasymai/17_2005.htm ; prisijungimo laikas: 2005-07-01.
27. Panevėžio miesto apylinkės teismo prašymas Nr. 19/2005 // http://www.lrkt.lt/Prasymai/19_2005.htm ; prisijungimo laikas: 2005-07-01.
28. Panevėžio apygardos teismo prašymas Nr. 24/2005 // http://www.lrkt.lt/Prasymai/24_2005.htm ; prisijungimo laikas: 2005-10-10.
29. Biržų rajono apylinkės teismo prašymas Nr. 26/2005 // http://www.lrkt.lt/Prasymai/26_2005.htm ; prisijungimo laikas: 2005-10-15.

Literatūra

30. Andriulis V. Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
31. Europos politika dėl vaikų / [parengė Marija Prokopčik]. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 2001.

32. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius: Justitia, 2002.
33. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2001.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis) / atsakingas red. K. Jovaišas. Vilnius: Teisės institutas, 2000.
35. Lietuvos TSR Santuokos ir šeimos kodekso komentaras / atsakingas red. P. Rasimavičius. Vilnius: Mintis, 1985.
36. Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos: konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1996.
37. Hoffmann v. Germany (34045/96) [2001] ECHR 584 (11 October 2001) // <http://www.worldlii.org/cgi-worldlii/disp.pl/eu/cases/ECHR/2001/584.html?query=title%28hoffmann+%20near+%2e+germany+%29> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
38. Антокольская М. В. Семейное право. Москва: Юристь, 2001.
39. Пчелинцева Л. М. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации. Москва: Норма, 2002.
40. Смирнова, Н. Н. Семейное право: учебное пособие. Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В.А., 2004.
41. Нечаева А. М. Судебная защита прав ребенка: учебно-практическое пособие. Москва: Изд-во "Экзамен", 2003.

Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimai

42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr.35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26320> ; prisijungimo laikas: 2004-09-30.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje“ // <http://www.lat.litlex.lt/nutarimas%20Nr.54.htm> ; prisijungimo laikas: 2005-07-30.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys

44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-474/2000m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=18502> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-595/2001m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=11597> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9275> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-790/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=10462> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1119/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9274> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1296/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9464> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1579/2002m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9751> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-96/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9141> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-80/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9103> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-207/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8513> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-223/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8531> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-364/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8682> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-366/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8684> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-700/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9040> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-874/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24530> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1017/2003m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24235> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-5/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24143> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
61. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-173/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24105> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-205/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25134> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25159> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-231/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25156> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-286/2004m. // prisijungimo laikas 2005-06-01.
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-259/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25193> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.

67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-659/2004m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27372> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-30/2005m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27622> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
69. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2005 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-36/2005m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27687> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-208/2005 // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28026> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-193/2005m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28075> ; prisijungimo laikas: 2005-06-11.
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gegužės 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-306/2005m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28181> ; prisijungimo laikas: 2005-07-20.
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-357/2005m. // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28393> ; prisijungimo laikas: 2005-09-03.

Straipsniai

74. Kudinavičiūtė I. Civilinio kodekso normų, susijusių su šeimos narių teisių apsauga, įgyvendinimo problemos// Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2002. T. 28(20).
75. Kudinavičiūtė I. Nepilnamečių emancipacija: nuolatinis ar eksperimentinis statusas// Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2002. T. 31(23).
76. Plučas M. Teismo leidimai Civiliniame kodekse ir Civilinio proceso kodekse// Teisės konsultantas. 2002. Nr.3.
77. Sagatys G. Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus: aktualūs subjektų klausimai. // Jurisprudencija: MRU mokslo darbai. 2005. T. 67 (59).
78. Šimkūnienė A. Sužadėtuvių ir vedybų sutartis// Teisės konsultantas. 2002. Nr.1.
79. Šimonis M., Januškienė J. Vaikų teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje// Teisės problemos. 2001. Nr.4.

Disertacijos

80. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje: daktaro disertacija: soc. mokslai, teisė (01 S)/LTU. – V., 2004.

Statistika

81. Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose). 2004 metai. // <http://www.teismai.lt/teismai/ataskaitos/2004/civilines.xls> ; prisijungimo laikas 2005-08-12.

SANTRAUKA

Vienas pagrindinių teisinės valstybės uždavinių – užtikrinti labiausiai pažeidžiamų socialinių grupių, tarp jų vaikų, teises bei teisėtus interesus. Šis darbas skirtas išnagrinėti vaiko teisę būti savo tėvų išlaikomam bei teisę gyventi ir augti savo šeimoje kartu su tėvais, o taip pat šias teises atitinkančias tėvų pareigas, kurios yra reglamentuojamos tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės normomis. Socialinė tikrovė sąlygoja tai, kad tėvai ne visuomet geranoriškai, bendru susitarimu teikia išlaikymą savo nepilnamečiams vaikams bei ne visuomet tarpusavyje susitaria dėl jų vaikų gyvenamosios vietos nustatymo. Šios priežastys sąlygoja atsiradimą ginčų dėl išlaikymo vaikams priteisimo bei jų gyvenamosios vietos nustatymo. Įstatymų leidėjas yra suformavęs visumą teisinių mechanizmų, įgalinančių teismus spręsti šiuos ginčus. Tai ypač pasakytina apie šių ginčų teisinį reglamentavimą Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, kuriame nubrėžiamos esminės teisinės gairės, koku būdu teisme turi būti sprendžiami minėti ginčai. Nepaisant to, nagrinėjamų ginčų kontekste pozityvioji teisė suteikia plačią diskrecijos teisę teismams pagal savo vidinį įsitikinimą vertinti eilę bylos aplinkybių, turinčių lemiamą reikšmę sprendimo priėmimui. Dėl minėtos priežasties išskirtinę reikšmę įgyja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priimamos nutartys kasacinėse bylose bei Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimai, kurių pagalba formuojama vieninga teisės aiškinimo bei taikymo praktika. Šių veiksmų įtakos dėka vaiko teisė būti savo tėvų išlaikomam bei teisė gyventi ir augti savo šeimoje kartu su tėvais Lietuvos Respublikoje yra tinkamai įgyvendinamos ir ginamos.

SUMMARY

One of the main objects of the legal state – is to safeguard the legal interest and rights of the most exposed social groups, children among them. This work sets a task to analyse the children's right to be maintained by his (her) parents and the right to live with his (her) parents, be brought up in his (her) parents' family, as well as correspondent obligations of the parents, which are regulated by international and national rules of law. Social reality determines that parents not always benevolently, by the mutual agreement provide maintenance for their underage children and determine the residence of the child. These reasons condition the appearance of the disputes over issue of the maintenance order and determination of child's residence. The legislator has formulated the entire legal machinery, which capacitate courts for solving such disputes. This is especially applicable for the Civil Code of the Republic of Lithuania, wherein the main legal guidelines indicating the ways of solving the disputes in courts are defined. Nevertheless the legislator delegates the right to courts to use their own discretion while qualify the circumstances of the case, having crucial importance for the court decision. For

this reason cassation rulings of the Supreme Court of Lithuania and decisions of the Senate of the Supreme Court of Lithuania have significant meaning, helping to develop unanimous practice of interpretation and application of laws. By courtesy of these factors the children's right to be maintained by his (her) parents and the right to live with his (her) parents, be brought up in his (her) parents' family are properly implemented and protected in the Republic of Lithuania.